

ارزیابی عملکرد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۱۹۳۱۳
کد موضوعی: ۲۷۰

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:
۱۴۰۲/۷/۱۲

عنوان گزارش:

ارزیابی عملکرد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد

نام دفتر:

مطالعات فرهنگ و آموزش (گروه دین، ارشاد اسلامی و اوقاف)

تهیه و تدوین کنندگان:

سینا عصاره‌نژاد دزفولی

ناظران علمی:

موسی بیات، رضا مستمع

گرافیک و صفحه آرایی:

سیده فاطمه ابوطالبی

ویراستار ادبی:

سیده مرضیه موسوی

واژه‌های کلیدی:

۱. کانون‌های فرهنگی هنری مساجد
۲. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
۳. سیاست‌گذاری فرهنگی
۴. ارزیابی عملکرد
۵. مساجد

فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه	۸
۲. آمار مربوط به مساجد و کانون ها تا مهر ماه سال ۱۴۰۱	۹
۳. ارزیابی عملکرد کانون های فرهنگی هنری مساجد کشور	۹
۴. جمع بندی و نتیجه گیری	۲۲
۵. پیشنهاد های سیاستی - برنامه ای	۲۳
۶. پیوست ها	۲۴
منابع و مآخذ	۲۹

فهرست جداول

جدول ۱. اهداف کلان مذکور برای کانون ها که در قوانین برنامه توسعه کشور	۱۰
جدول ۲. آمار تجمیعی آثار تولید شده حوزه فیلم، نمایش و سرود در سال های ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰	۱۴
جدول ۳. آمار تجمیعی آثار تولید شده در هر محور در سال های ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰	۱۵
جدول ۴. بیشترین و کمترین آثار تولید شده در هر سال	۱۵
جدول ۵. آمار قشر های نوجوان و جوان کانون ها (۱۴ تا ۳۰ سال) در سال ۱۴۰۱	۱۶
جدول ۶. اخبار مربوط به کانون ها در سال های ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰	۱۷
جدول ۷. پراکندگی سنی مخاطبین کانون ها تا سال ۱۴۰۱	۱۹
جدول ۸. بیشترین و کمترین نسبت کانون های دارای ارتباط با مدارس نسبت به کل کانون ها هر استان	۲۲
جدول ۹. میزان عملکرد مجموعه کانون ها در زمینه کانون های تازه تأسیس در طول قانون برنامه پنجم توسعه	۲۴
جدول ۱۰. نسبت تعداد کانون های دارای حداقل تجهیزات به کانون های تکمیل کننده فرم درخواست تجهیزات	۲۴
جدول ۱۱. نسبت سنجی تعداد کانون های غیر مراکز استان ها در نسبت با تعداد کانون های مراکز استان ها	۲۶
جدول ۱۲. نسبت تعداد کانون های هر استان که آئمه جماعات در آنها فعالیت دارند به کل کانون های هر استان تا سال ۱۴۰۱	۲۷
جدول ۱۳. آمار مربوط به کانون های فعال در حوزه کار آفرینی و درآمدزایی را در دو سال متوالی ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰	۲۸

ارزیابی عملکرد قانون‌های فرهنگی هنری مساجد

چکیده

روبه‌رو است. در نهایت عدم امکان ارزیابی عملکرد موجب شده که از مهم‌ترین رکن تصور شده در اسناد بالادستی که همان اداره مردمی (هم در مدیریت و هم در تأمین مالی) قانون‌هاست، فاصله گرفته، به نحوی که ستاد هماهنگی قانون‌ها فقط با کمک‌های دولتی اداره شده و ابزارهای منظور جهت تأمین مالی این مجموعه، در طول ادوار مدیریتی مجموعه قانون‌ها به فراموشی سپرده شده و یا جایگاهی بسیار ناچیز داشته است.

عملکرد ستاد پس از سال ۱۳۹۷ در حیطه توسعه کمی قانون‌ها و «اعطای مجوزها»، در دو بخش شهری و روستایی، نسبت به سال‌های پیش از آن با بهبود روبه‌رو بوده و در این حیطه به هدف تصور شده در قانون برنامه ششم توسعه دست یافته است، اما در نهایت وضعیت رشد کیفی قانون‌ها مطلوب ارزیابی نمی‌شود.

در گزارش پیش‌رو با عنایت به ضرورت روزافزون مشارکت سازمان‌یافته مردم در دستیابی به پیشرفت همه‌جانبه و جایگاه و نقش بنیادین فرهنگ در این الگوی پیشرفت، به ارزیابی عملکرد مجموعه قانون‌های فرهنگی هنری مساجد به عنوان تشکیلاتی غیردولتی و غیرانتفاعی پرداخته شده است. بر این اساس، ابتدا اهداف مطرح در اسناد بالادستی استخراج شده و سپس براساس این اهداف، بررسی‌های آماری و تحلیلی از عملکرد آنها صورت گرفت. براساس نتایج به دست آمده، ریشه‌ای‌ترین معضل سیاستگذاری مجموعه قانون‌ها، عدم وجود نظام جامع آماری در بخشی طولانی از حیات خود و در نتیجه عدم امکان ارزیابی عملکرد آنها بوده، البته شایان ذکر است که ستاد قانون‌های فرهنگی هنری مساجد از سال ۱۳۹۷، اهتمام بیشتری به گردآوری بانک اطلاعات کرده، اما کماکان با مشکلاتی

■ بیان مسئله

علی‌رغم گذشت زمانی طولانی (۳۰ سال) از تأسیس کانون‌های فرهنگی هنری مساجد^۱ و شروع به فعالیت نهاد مجری این کانون‌ها (ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد)،^۲ ارزیابی عملکرد کمترین جایگاه را در فرایند سیاستگذاری این مجموعه داشته است. از طرفی پس از کندوکاو در داده‌های مربوط به مجموعه کانون‌ها و ستاد، مشخص شد که این مجموعه به لحاظ جمع‌آوری آمار و بانک داده دچار ضعف بوده و بسیاری از اطلاعات مربوط به کانون‌های مزبور در دسترس نیست. در واقع اولین اقدام ستاد در زمینه گردآوری داده‌های کانون‌ها، به سال ۱۳۹۷ و در قالب رویداد ملی فهما^۳ و راه‌اندازی سامانه «بچه‌های مسجد»^۴ بازمی‌گردد. بنابر این دو عارضه اصلی سیاستگذاری کانون‌ها را می‌توان «عدم توجه به گردآوری داده‌های مربوط به کانون‌ها و ستاد و عدم تهیه بانک جامع اطلاعات مربوط به این مجموعه» و «بی‌توجهی نهادپنه‌شده به گام ارزیابی در سیره مدیریتی مسئولین ستاد در ادوار مختلف» دانست.

■ یافته‌های کلیدی

نتیجه عملی این برنامه‌ریزی ناقص، دور شدن روزافزون از اهداف، خط‌مشی‌ها و ابزارهای حیاتی پیش‌بینی‌شده در اسناد بالادستی همچون اساسنامه ستاد و سند تحول راهبردی آن و بالتبع دوری روزافزون از بنیادین‌ترین و محوری‌ترین ارزش نهاد مسجد و نهاد کانون‌ها، یعنی «مردمی‌بودن» بوده است. ارزشی که همواره از ابتدای انقلاب اسلامی مورد تأکید علمای دین، اندیشمندان و سیاستگذاران حوزه دین و فرهنگ بوده و حتی سیاستگذاران اولیه کانون‌ها نیز بر این امر تأکید داشته و این مهم را در اسنادی مانند اساسنامه ستاد و سند تحول راهبردی آن نیز منعکس کرده‌اند. در این اسناد، پیش‌بینی‌شده که مجموعه کانون‌ها باید با اقتصاد مردمی اداره شود و در اساسنامه این ستاد، ماهیت حقوقی کانون‌ها و نهاد ناظر بر آنها، غیردولتی و غیرانتفاعی لحاظ شده، باین حال نقصان در دستیابی به این هدف در وضعیت اقتصادی مجموعه حاضر قابل رؤیت است.

در اساسنامه ستاد مذکور، در فصل امور مالی، در کنار کمک دولت از محل اعتبارات عمومی در قانون بودجه کل کشور، دو راهکار مهم استفاده از «هدایا و کمک‌های بلاعوض اشخاص حقیقی و حقوقی، مانند اوقاف و کمک‌های خیرین» و «عواید و درآمدهای حاصل از فعالیت‌ها و خدمات ستاد» نیز جهت تأمین مالی این کانون‌ها تعبیه شده است

(اساسنامه ستاد، بندهای «۲ و ۳» فصل سوم). همچنین در سند تحول راهبردی ستاد که سندی متأخر می‌باشد و در سال ۱۳۹۸ به تصویب و تأیید نهایی اعضای شورای سیاستگذاری و نظارت کانون‌ها رسیده است، «کم‌توجهی به خیرین و واقفین»، «عدم بهره‌وری اقتصادی فعالیت‌های کانون‌ها» و «کم‌توجهی به ظرفیت مالی مردمی قابل جذب به فعالیت‌های مسجدی» به عنوان مسائل و محدودیت‌های منابع مالی و مقدرات کانون‌ها در سال‌های فعالیت آنها مطرح شدند (سند تحول راهبردی، بخش «فهرست مسئله‌های پیش‌روی تحقق چشم‌انداز»، بند «ج» و «بسته سیاستی-برنامه‌ای ۶»).

در همین سند، چهار اقدام به عنوان راه‌حلی برای رفع مسئله «محدودیت‌های منابع مالی و مقدرات کانون‌ها» مطرح شده که عبارتند از: «فعال‌سازی واحد سازمانی و سازوکارهای شناسایی و جذب منابع مالی مردمی و عمومی (واقفین و خیرین و...)»، «طراحی و استقرار الگوی حمایت از اقلام فعالیت‌های کانون‌ها بر اساس قالب گونه‌های چندگانه (منابع مالی ترکیبی: حمایت ستاد، مشارکت مردمی، منابع محلی)»، «افزایش بهره‌وری سازمانی و عملیاتی و کاهش هزینه‌های ستادی» و «طراحی و استقرار سازوکار تقنین-تشویقی جذب منابع مالی دستگاه‌های دولتی مرتبط با فعالیت کانون‌ها» (سند تحول راهبردی، بخش «بسته سیاستی-برنامه‌ای ۶»).

بر اساس آنچه که بیان شد، از منظر سیاستگذاران، هم در اساسنامه ستاد، به عنوان اصلی‌ترین سند بالادستی و هم در سند تحول راهبردی ستاد، به صورت کلی می‌توان سه ابزار مردمی‌سازی، درآمدزایی و کاهش هزینه‌های سازمانی را به عنوان اصلی‌ترین ابزارهای تأمین مالی و تداوم حیات این شکل از فعالیت‌های فرهنگی در زیست‌بوم فرهنگی هنری مساجد برشمرد. شایان ذکر است که این کانون‌ها از ابتدای تأسیس تا سال ۱۳۹۷ (سال تصویب اساسنامه) و حتی پس از آن، از محل کمک‌های دولتی اداره شده‌اند.

به دلیل کم‌توجهی متولیان به سه راهکار مردمی‌سازی، درآمدزایی و کاهش هزینه‌های سازمانی، در طول فعالیت کانون‌ها، مشکلات عدیده اقتصادی و حقوقی برای آنها پدید آمده که در نهایت باعث شد در تیرماه سال ۱۴۰۱، جهت رفع نیازها و مشکلات اقتصادی ناشی از کم‌توجهی به ابزارهای تأمین مالی مردمی مذکور، درخواست تبدیل شخصیت حقوقی‌شان از نهاد غیردولتی و غیرانتفاعی به نهاد عمومی غیردولتی در قالب لایحه (به شماره ثبت ۷۹۱)، به مجلس شورای اسلامی تقدیم شود. یقیناً بخش غیرقابل انکاری از عدم پرداخت جدی

۱. به اختصار «کانون‌ها» نامیده می‌شوند.

۲. به اختصار «ستاد» نامیده می‌شود.

۳. مخفف «فرهنگی هنری مساجد ایران»

تحقق اهداف کیفی کانون‌ها همراه با توسعه کمی مطرح شده در اسناد بالادستی آنها صورت‌نپذیرفته و مهم‌ترین محور این‌گونه از توسعه که مردمی‌سازی کانون‌ها در بخش‌های مختلف بوده، محقق نشده است.

■ پیشنهاد راهکار تقنینی، نظارتی یا سیاستی

در نهایت پیشنهادهای سیاستی جهت بهبود عملکرد مجموعه کانون‌ها و ستاد ارائه شده است که برخی از آنها عبارتند از: گردآوری بانک جامع آمار و اطلاعات کانون‌ها و ستاد؛ شأنت‌بخشیدن به «ارزیابی» ادواری در فرایند مدیریت و سیاستگذاری کانون‌ها؛ کیفی‌سازی شاخص‌های ارزیابی عملکرد کانون‌ها و ستاد و تخصیص کمک‌های وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی منوط به تحقق اهداف کیفی مطرح‌شده در اسناد بالادستی؛ تدوین سند تعیین وظایف موضوعی بین نهادهای فعال در صحن مسجد.

و مؤثر به شاه‌رگ‌های حیاتی کانون‌ها که همان ابزارهای پیش‌بینی شده در اساسنامه و سند تحول راهبردی آنها است، خود معلول عدم توجه جدی به مبحث ارزیابی در چرخه سیاستگذاری، بازبینی و اصلاح در فرایند مدیریت آنها و در نتیجه بی‌توجهی به خصیصه «استقلال» کانون‌ها (مندرج در ماده (۱) اساسنامه ستاد مذکور)، باز می‌گردد. این در حالی است که استقلال کانون‌ها و شرایط و لوازم رقم‌خوردن آن، که به‌درستی در اساسنامه ستاد نیز تعبیه‌شده، جزء طبیعی و جدایی‌ناپذیر فعالیت‌های فرهنگی، از سنخ غیردولتی و غیرانتفاعی است. بنابراین اگرچه ممکن است که مجموعه کانون‌ها به‌لحاظ کمی توسعه‌یافته باشند و برای مثال تعداد کانون‌های شهری و روستایی، در کشور افزایش یافته باشد، اما با اذعان به مطلوبیت توسعه کمی، باید در نظر داشت که علاوه بر مشکلاتی مانند ابهام‌های هویتی-کارکردی و عدم توانایی در ایجاد هماهنگی و هم‌افزایی ساختاری، براساس تحلیل‌های صورت‌گرفته مبتنی بر شواهد آماری، توسعه کیفی و

۱. مقدمه

متعاقب مأموریتی که شورای عالی انقلاب فرهنگی در مصوبه ۳۰۲ مورخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۲ به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در زمینه ارائه طرح‌هایی برای مقابله با تهاجم فرهنگی محول کرد، مقرر شد که از باب احیای نقش واقعی فرهنگی-تبلیغی مساجد و استفاده بهینه از امکانات و تأسیسات دستگاه‌های دولتی، هیئتی ۱ رادر راستای هدایت و سازماندهی فعالیت‌های فرهنگی هنری در مساجد ایجاد کند. این ستاد، به‌صورت رسمی از تاریخ ۱۳۷۱/۱۲/۱۸، کانون‌های فرهنگی هنری مساجد را تأسیس و سازماندهی کرد. براساس اساسنامه ستاد، این مرکز، نهادی غیردولتی و غیرانتفاعی بوده که بنیاد در کنار مساجد و با استفاده از نیروهای متخصص و متعهد، زیر نظر ائمه جماعات و همچنین با انجام فعالیت‌های مختلف فرهنگی و هنری زمینه حضور مؤثر و معنوی جوانان و نوجوانان را در مسجد و در قالب کانون‌ها فراهم آورد (اساسنامه ستاد، مواد (۱)، ۲ و ۳) فصل اول). به‌صورت پی‌درپی در برنامه‌های پنجم و ششم توسعه کشور، اهداف کانون‌ها و ساماندهی به آنها، مورد توجه قرار گرفته است (رک. بند «و» ماده (۶) قانون برنامه پنجم توسعه ۲ و بند «ج» ماده (۹۵) قانون برنامه ششم توسعه). ۳ اهمیت راهبردی حضور و فعالیت یک شبکه عظیم فرهنگی-هنری در کشور و کثرت اهداف ترسیم‌شده برای این کانون‌ها و همچنین میزان توجه به این شکل از فعالیت‌های فرهنگی هنری از سوی سیاستگذاران امر فرهنگ و تربیت در کشور و تخصیص کمک‌های سالیانه به آنها بر ضرورت ارزیابی مداوم در فرایند سیاستگذاری کانون‌ها می‌افزاید. دستاورد این ارزیابی برای کانون‌ها، شناسایی میزان پیشرفت‌شان در تحقق اهداف تعیین‌شده و شناسایی فرصت‌ها و موانع تحقق اهداف و در نتیجه یافتن راه‌حلی برای بهبود عملکرد آنهاست. بنابراین، گزارش حاضر با این دو سؤال جهت‌دهی شده است: با توجه به نقش بنیادین و ضرورت روزافزون مشارکت نهاد مساجد در دستیابی به پیشرفت همه‌جانبه کشور، کانون‌ها با نظر به اهداف ترسیم‌شده آنها، چه وضعیتی در حوزه‌های مختلف عملکردی خود دارند (ناظر به توصیف وضع موجود)؟ و چه راهکارهایی را می‌توان برای بهبود عملکرد (دستیابی به وضع مطلوب) آنها پیشنهاد داد؟

۱. بعداً مشهور به «ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد» شده است.

۲. «به‌منظور ارتقای کارکرد فرهنگی و هنری مساجد، برقراری عدالت فرهنگی و ترویج فرهنگ اسلامی و جذب جوانان و نوجوانان به مساجد، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی موظف است تا پایان برنامه حداقل یک چهارم مساجد شهری و روستاهای بالای هزار نفر جمعیت بر خوردار از کانون فرهنگی و هنری باشند».

۳. «وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مکلف است به‌منظور ارتقای کارکرد فرهنگی و هنری مساجد، برقراری عدالت فرهنگی و ترویج فرهنگ اسلامی و جذب جوانان و نوجوانان به مساجد، با رعایت موازین اسلامی ترتیبی اتخاذ نماید تا کلیه مساجد شهری و روستاهای بالای هزار نفر جمعیت از کانون‌های فرهنگی و هنری براساس بودجه سنواتی برخوردار گردند».

۲. آمار مربوط به مساجد و کانون‌ها تا مهرماه سال ۱۴۰۱

این آمار، به ازای هر ۳ هزار نفر جمعیت، یک مسجد وجود دارد [۲] و از این تعداد مسجد، تا شهریورماه سال ۱۴۰۱، حدوداً ۲۶ هزار باب، معادل ۳۲٫۵ درصد دارای کانون بوده که در حدود ۱۳ هزار باب مربوط به کانون‌های روستایی، قریب به ۱۲ هزار کانون مربوط به کانون‌های شهری و حدوداً هزار کانون مربوط به کانون‌های بخش عشایری است. براساس آمارهای موجود در اسناد ستاد، مجموعاً ۲/۴۴۵/۱۰۰ عضو در این کانون‌ها در حال فعالیت است.^۲

به دلیل وجود مشکلاتی مانند ضعف در شخصیت حقوقی نهاد مسجد در ساختار قانونی و اجرایی کشور و همچنین عدم وجود انسجام ساختاری در ثبت مساجد، تعداد کل مساجد کشور به صورت دقیق مشخص نیست^۱ [۱]. اما براساس آمارهای مطرح شده توسط مسئولین مربوطه در رسانه‌ها، این تعداد حدوداً بین ۷۰ تا ۸۰ هزار باب است که ۷۹ درصد از کل اماکن مذهبی (مانند بقاع متبرکه، حسینیه‌ها و غیره) را شامل می‌شود و براساس

۳. ارزیابی عملکرد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور

در این بخش براساس اهداف عملیاتی مطرح شده در قوانین و اسناد بالادستی مربوط به کانون‌ها و ستاد، به بررسی وضعیت و ارزیابی عملکرد این مجموعه پرداخته خواهد شد.

– اهداف کلان کانون‌ها در اسناد بالادستی و قوانین برنامه توسعه کشور
جدول (۱) اهداف کلان کانون‌ها که در قوانین برنامه توسعه کشور و اساسنامه ستاد ذکر کرده است:

۱ برای مطالعه بیشتر، رک. <https://b2n.ir/a12917> و <https://b2n.ir/f64528>.

۲. منبع آمار مذکور در این بند، معاونت آمار ستاد است که پیرو نامه‌ای به شماره ۳۷۹۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۳ در اختیار مرکز پژوهش‌های مجلس قرار گرفته است.

جدول ۱. اهداف کلان مذکور برای قانون‌ها که در قوانین برنامه توسعه کشور

ماده / تبصره	متن
بند «ج» تبصره «ه» ۶ قانون برنامه دوم توسعه	«ایجاد تسهیلات لازم برای گشت‌های علمی، دینی، فرهنگی، ورزشی و تفریحی برای جوانان و دانش‌آموزان و توسعه فضاهای اردویی مناسب و کانون‌های فرهنگی و تربیتی».
بند «ل» تبصره «ه» ۶ قانون برنامه دوم توسعه	«به‌منظور پر بار کردن اوقات فراغت دانش‌آموزان و بالندگی نسل جوان کشور، دولت موظف است تا به توسعه و تجهیز کانون‌های فرهنگی، هنری مساجد بپردازد».
بند «و» ماده (۶) قانون برنامه پنجم توسعه	«وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مکلف است که به‌منظور ارتقای کارکرد فرهنگی و هنری مساجد، برقراری عدالت فرهنگی و ترویج فرهنگ اسلامی و جذب جوانان و نوجوانان به مساجد، تا پایان برنامه، حداقل یک چهارم مساجد شهری و روستاهای بالای هزار نفر جمعیت، از کانون فرهنگی و هنری برخوردار نماید».
بند «ج» ماده (۹۵) قانون برنامه ششم توسعه	«وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مکلف است به‌منظور ارتقای کارکرد فرهنگی و هنری مساجد، برقراری عدالت فرهنگی و ترویج فرهنگ اسلامی و جذب جوانان و نوجوانان به مساجد، با رعایت موازین اسلامی ترتیبی اتخاذ نماید تا کلیه مساجد شهری و روستاهای بالای هزار نفر جمعیت از کانون‌های فرهنگی و هنری بر اساس بودجه سنواتی برخوردار گردند».
ماده (۲) فصل اول اساسنامه ستاد	«احیای نقش واقعی فرهنگی، آموزشی، هنری و تبلیغی مساجد»
ماده (۲) فصل اول اساسنامه ستاد	«تربیت و رشد نیروهای متعهد، انقلابی و کارآمد در حوزه فرهنگ و هنر»
ماده (۲) فصل اول اساسنامه ستاد	«توسعه فرهنگ اصیل اسلامی در شهرها و روستاهای کشور»
ماده (۲) فصل اول اساسنامه ستاد	«مقابله با تهاجم فرهنگی دشمنان»

برداشت می‌شود که ستاد از اواسط قانون برنامه ششم در اغلب زیر محورهای مربوط به این هدف، به اهداف میان مدت خود دست نیافته است و از روند رو به رشد اعطای مجوزهای تأسیس کانون‌ها در بازه سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به شدت کاسته شده است. براساس ارزیابی صورت گرفته توسط سازمان برنامه و بودجه و همچنین اذعان متولیان ستاد، دو دلیل را می‌توان به عنوان دلایل اصلی کاهش روند رشد کمی کانون‌ها احصا کرد که عبارتند از: تمرکز فعالیت‌های ستاد بر طراحی و اجرای رویدادها و برنامه‌های ملی و روی آوردن ستاد به همکاری مشترک با دستگاه‌ها و نهادهای فرهنگی در راستای حمایت از فعالیت‌های کانون‌ها و در نتیجه تمرکز کمتر بر توسعه کمی کانون‌ها مطابق با اهداف ترسیم شده در قانون برنامه ششم توسعه و عدم توانایی در جمع رشد کمی و کیفی کانون‌ها به صورت هم‌زمان. شایان ذکر است که به اذعان مسئولین ستاد، به دلیل افت کیفیت بسیاری از کانون‌ها، اعطای مجوز تأسیس به دانشگاه‌ها، زندان‌ها و مانند آن در سال جاری صورت نمی‌گیرد و فقط به مصلی‌ها و مساجد جهت تأسیس کانون‌ها از سوی این نهاد مجوز اعطا می‌شود (معاون هماهنگی ستاد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، ۱۳/۴/۱۴۰۱).^۲

۳-۱. اهداف عملیاتی در سطح ستاد کانون‌ها

۳-۱-۱. برخورداری مساجد شهری و روستاهای بالای ۱۰۰۰ نفر جمعیت از کانون‌ها بر اساس بودجه سنواتی^۱

براساس منطق اسناد بالادستی کانون‌ها، این هدف را می‌توان هدفی میانی، ابزاری و کمی دانست که در واقع وسیله‌ای برای دستیابی به اهداف کیفی و اصیل کانون‌هاست. در طول قانون برنامه پنجم توسعه، تعداد ۱۲۰۸۸ باب کانون جدید تأسیس شد و در پایان این برنامه تعداد کل کانون‌ها به ۲۲۴۸۲ باب رسید. صرف نظر از پاسخ به این سؤال که آیا «اساساً توسعه کمی کانون‌ها با توسعه کیفی آنها همراه بوده است یا خیر؟»، براساس آمار ارائه شده توسط ستاد و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی به سازمان برنامه و بودجه، روند رشد کمی کانون‌ها در بازه زمانی اجرایی شدن قانون برنامه پنجم توسعه، یعنی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ با روندی مثبت و مطلوب همراه بوده است، به نحوی که در بازه زمانی قانون برنامه پنجم توسعه، قریب به ۶۰۰۰ کانون مجوز فعالیت از ستاد دریافت کرده و این در حالی است که تعداد مورد انتظار ستاد، قریب به ۱۰۰ باب کمتر از این تعداد بوده است [۳]، اما با مقایسه این آمار با آمار ارائه شده از سازمان برنامه و بودجه در ارزیابی قانون برنامه ششم توسعه (جدول ۱ در پیوست)، چنین

۱. بند «و» ماده (۶) قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰-۱۳۹۴) و بند «ج» ماده (۹۵) قانون برنامه پنج ساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۶-۱۴۰۰).

۲. مصاحبه با اعضای ستاد، در محل مرکز پژوهش‌های مجلس در تاریخ ۱۳/۴/۱۴۰۱، با معاونین اداری و مالی، ساماندهی و شبکه‌سازی کانون‌ها و مشاور و مدیر مالی مؤسسه شبستان نور و همچنین مشاور حقوقی رئیس ستاد، لینک خبر در سامانه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، لینک خبر: <https://b2n.ir/u66201>

عکاسی و فضای کلاس آموزشی است. هر چند داده‌های مذکور در جدول (۲)، که مستخرج از سامانه بچه‌های مسجد است، ناقص بوده و قریب به نیمی از کانون‌های کشور فرم تجهیزات را تکمیل نکرده‌اند، اما براساس همین آمار، هر سه استان ایلام، سیستان و بلوچستان و خراسان شمالی با ۳۹ درصد، پایین‌ترین نسبت کانون‌های دارای حداقل تجهیزات به کانون‌های تکمیل‌کننده فرم را داشته و استان‌های کرمانشاه و سمنان به ترتیب با ۹۵ درصد و ۹۱ درصد بیشترین نسبت کانون‌های مجهز به حداقل تجهیزات را دارا هستند.

تجهیزات کانونی در ۱۰ دسته طبقه‌بندی می‌شوند که عبارتند از: فضای کلاس آموزشی، دوربین عکاسی، تجهیزات ورزشی، پروژکتور، پرده نمایش فیلم، سالن همایش، سالن ورزشی، دستگاه فیلم‌برداری، اتاق ضبط صدا، اتاق میکس و مونتاز. از میان تجهیزات مذکور، اتاق میکس و مونتاز، اتاق ضبط صدا و دستگاه فیلم‌برداری به ترتیب با ۲ درصد، ۲ درصد و ۷ درصد پایین‌ترین عمومیت را در بین کانون‌های تکمیل‌کننده فرم دارا می‌باشند و فضای کلاس آموزشی، دوربین عکاسی و تجهیزات ورزشی به ترتیب با ۵۴ درصد، ۲۸ درصد و ۱۷ درصد بالاترین عمومیت را در بین کانون‌های تکمیل‌کننده فرم دارا هستند. در مجموع از ۱۳۸۶۷ کانون تکمیل‌کننده «فرم اطلاعات تجهیزات»، ۸۸۶۲ کانون (۶۴ درصد) دارای حداقل یکی از تجهیزات ۱۰ گانه می‌باشند.

۳-۱-۴. راه‌اندازی کتابخانه‌های مساجد^۴

طرح کتابخانه‌های مساجد از سال ۱۳۸۵، ذیل بند «ز» ماده (۱۰۶) قانون برنامه چهارم توسعه،^۵ با هدف حفظ هویت اسلامی-ایرانی و اعتلای معرفت دینی از مسیر تقویت سهم کتاب‌خوانی در حوزه دین، در مساجد و سایر اماکن مذهبی مورد توجه قرار گرفت. براساس گزارش وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اقدامات ذیل در این سال صورت پذیرفته است: تدوین و اجرای طرح کتابخانه‌های شبستان مساجد در مناطق محروم کشور با توزیع کتاب‌های فرهنگی-دینی، حمایت از مؤلفین و ناشرین کتب فرهنگی-هنری از طریق خرید آثار مذکور و توزیع آنها میان اقشار مختلف جامعه، گسترش ظرفیت شبکه توزیع کتب فرهنگی-دینی در فروشگاه‌های زنجیره‌ای در استان‌های کشور [۵].

۳-۱-۲. تسهیل در فرایند راه‌اندازی کانون‌ها و صدور مجوز تأسیس این کانون‌ها مطابق اساسنامه^۱

همان‌طور که بند پیشین اشاره شد، در طول اجرایی شدن قانون برنامه پنجم توسعه تا واسطه قانون برنامه ششم، روند اخذ مجوز کانون‌ها مثبت بوده است. روند افزایشی در طول دو برنامه مذکور، نشان از تسهیل و تسریع زمانی ستاد در اعطای مجوز به کانون‌های جدید، نسبت به عملکرد پیشین خود در این زمینه دارد. روند دریافت مجوز، به اذعان وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی سه ماهه بوده و متضمن طی کردن ۱۰ مرحله به شکل حضوری و مجازی در سامانه بچه‌های مسجد و تکمیل فرم‌های الکترونیکی است (سامانه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی: ۱۴۰۱/۰۷/۱۰) [۴].

۳-۱-۳. تجهیز کانون‌ها به امکانات لازم (اعم از فناوریانه، زیرساختی و غیره)^۲

در دهه‌های پیشین، هم‌زمان با تأسیس کانون‌ها امکانات مورد نیاز آنها مانند رایانه، قفسه کتاب و غیره تأمین می‌شد، اما در دهه اخیر به دلیل مسائل و مشکلات حقوقی، اعتباری و مالی ستاد و افزایش هزینه‌ها و کاهش درآمدها، آن‌گونه که لازم است این ستاد توانایی به‌روزرسانی تجهیزات کانون‌ها را ندارد. در این میان، برخی از کانون‌های استانی، از طریق منابع و مبالغ استانی، بخشی از امکانات مورد نیاز خود را تأمین می‌کنند (معاون هماهنگی ستاد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، ۱۴۰۱/۰۴/۲۳).^۳ در جدول (۲) به پیوست نسبت تعداد کانون‌های دارای حداقل تجهیزات (رایانه، اینترنت، دوربین عکاسی، تجهیزات ورزشی و قفسه کتاب) به کانون‌های تکمیل‌کننده فرم درخواست همین تجهیزات در سال ۱۴۰۱ ذکر شده است.

نکته حائز اهمیت آن است که به دلیل حضوری بودن درخواست‌ها تا پیش از سال ۱۴۰۰ (که همان فرم دستی در سامانه بچه‌های مسجد قرار گرفته بود)، آماری از درخواست‌های کانون‌ها در زمینه تجهیزات، تا پیش از این سال، در دسترس نیست. همان‌طور که بیان شد، این فرم در سال ۱۴۰۰ در سامانه مزبور قرار گرفت و از مجموع ۲۶ هزار کانون، ۱۳۸۶۷ کانون، فرم را تکمیل کردند که از این میزان، ۸۸۶۲ کانون به صورت کلی دارای تجهیزات بودند و البته این به معنای مجهز بودن کامل کانون‌های مذکور نبوده، بلکه به معنای دارا بودن حداقل تجهیزات، مانند وسایل ورزشی، دوربین

۱. اساسنامه ستاد، بند «۲» ماده (۳) فصل اول - فهرست وظایف و اختیارات رئیس ستاد.

۲. اساسنامه ستاد، بند «۲» ماده (۳) فصل اول و سند تحول راهبردی، بخش «چشم‌انداز»، بند «ب» «تحلیل محیطی و مسئله‌شناسی».

۳. جلسه حضوری کارشناس دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در محل ستاد مرکزی هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور در تاریخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۳، به شماره نامه ۳۷۹۵.

۴. اساسنامه ستاد، بند «۲» ماده (۳) فصل اول.

۵. بند «ز» - تقویت سهم کتاب‌خوانی در حوزه دین در کشور، خصوصاً مناطق محروم و طراحی کتابخانه حوزه دین در مساجد و سایر اماکن مذهبی.

ستاد، از آنجا که مسجد مهم‌ترین مرکز فرهنگی در روستا محسوب می‌شود، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی تمامی مأموریت‌های خود در روستاها را به مجموعه ستاد سپرده است. در همین راستا، رئیس پیشین ستاد و مشاور وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی بیان داشته بود: «در شهرها مراکز زیادی وجود دارد تا جانشین کانون‌ها باشد. برای مثال، ظرفیت‌های متعددی برای اجرای تئاتر، فیلم و نمایش در فرهنگ‌سراها و خانه‌های فرهنگ و حتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی موجود است. در حالی که در روستاها، مساجد تنها مراکز فرهنگی برای اجرای سرود، نمایش، تئاتر و برگزاری نمایشگاه است» [۹].

بر اساس نتایج آخرین رویداد فهما در سال ۱۴۰۰، مجموع امتیازات کسب‌شده توسط کانون‌های روستایی ۳۲/۶۸۵/۷۸۹ بود. در همین سال مجموع امتیازات کسب‌شده توسط کانون‌های شهری ۳۵/۲۹۹/۸۹۷ است. بنابراین کانون‌های روستایی و شهری به ترتیب ۴۸٪ و ۵۲٪ از امتیازات رویداد فهما ۱۴۰۰ را به خود اختصاص داده‌اند. بر اساس آمارهای ارائه‌شده توسط ستاد در سال ۱۴۰۰، ۵۲٪ از کانون‌های کشور را کانون‌های روستایی و ۴۸٪ درصد از تعداد کل کانون‌ها را کانون‌های شهری تشکیل داده‌اند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که رشد کمی کانون‌های روستایی در مقایسه با مناطق شهری، قابل قبول بوده و ستاد در توسعه کمی کانون‌های روستایی در نسبت به کانون‌های شهری موفق بوده است.

– اقدامات ستاد در شهرهای غیرمرکز استان

در جدول (۳) که به پیوست آورده شده، نسبت میان تعداد کانون‌های شهرهای غیرمرکز استان با تعداد کل کانون‌های استان‌ها سنجیده شده است. بر این اساس، استان کهگیلویه و بویراحمد اولین استانی است که نسبت میان کانون‌های غیرمرکز استان و کانون‌های مرکز استان آن در بیشترین مقدار نسبت به سایر استان‌ها قرار دارد و عددی قریب به ۹۴٪ را به خود اختصاص داده است. بر پایه سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۵ این استان با جمعیتی قریب به ۷۱/۳۰۰۰ نفر، مجموعاً ۶۴۶ کانون داشته که از این تعداد ۳۶ عدد آن در مرکز استان قرار دارد و مابقی در شهرستان‌ها پراکنده شده‌اند. پس از استان کهگیلویه و بویراحمد، بیشترین درصد کانون‌های غیرمرکز استان مربوط به استان سیستان و بلوچستان است. بر این اساس، در این استان با جمعیتی قریب به ۲/۷۰۰/۰۰۰ نفر در کل استان، ۱۰۴۱ کانون فعالیت دارد که از این تعداد، ۱۳۶ عدد در شهر زاهدان و ۹۰۵ عدد آن در ۲۵ شهرستان دیگر پراکنده شده‌اند و این پراکندگی، گویای توجه نسبتاً مطلوبی به شهرهای غیرمرکز استان در نسبت

بر اساس آمارهای ستاد و وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در سال ۱۳۹۶ میزان تحقق اهداف و بیانیه مأموریت ستاد در این سال، به لحاظ کمی، در حوزه تجهیز و راه‌اندازی کتابخانه‌های مساجد، حدوداً ۹۷ درصد بوده [۶] و میزان تحقق اهداف ستاد مذکور در حوزه کتابخانه‌های مخزن‌باز و مخزن بسته مساجد در سال ۱۳۹۷، به ترتیب در حدود ۹۰ درصد و ۹۴ درصد بوده است [۷] که البته این میزان از تحقق اهداف، در حوزه کتابخانه‌های مخزن‌باز نسبت به سال ۱۳۹۶، تقریباً تغییری نداشته و در حوزه کتابخانه‌های مخزن بسته نسبت به سال ۱۳۹۶، حدوداً ۵ درصد افزایش یافته است. میزان دستیابی به اهداف در هر کدام از حوزه‌های کتابخانه‌های مخزن بسته و مخزن‌باز در سال ۱۳۹۸ به ترتیب در حدود ۷۹ درصد و ۵۳ درصد بوده است و این میزان تحقق نسبت به سال ۱۳۹۷، در هر دو محور به ترتیب ۰٫۳ درصد و ۱۵ درصد کاهش داشته است. بر این اساس، سیر نزولی عملکرد ستاد در توسعه کمی کتابخانه‌های مساجد مشهود بوده و در مجموع بیش از ۳۰ درصد از اهداف در حوزه کتابخانه‌های مساجد توسط ستاد محقق نشده است.

۵-۱-۳. برقراری عدالت فرهنگی^۱

اقدامات ستاد در زمینه برقراری عدالت فرهنگی را می‌توان در سه محور تقسیم‌بندی و ارزیابی کرد:

– اقدامات ستاد در حوزه روستایی و حاشیه شهری

روستاها در اسناد بالادستی مجموعه کانون‌ها مانند قوانین برنامه پنجم و ششم توسعه مورد توجه قرار گرفته‌اند. در برنامه ششم توسعه بر لزوم برخورداری ۲۵ درصدی مساجد مناطق روستایی بالای ۱۰۰۰ نفر جمعیت از کانون‌ها بر اساس بودجه سنواتی تأکید شده است. مبتنی بر این مقایسه‌ها می‌توان به پرسش پیش‌رو پاسخ داد که آیا روستاها و مناطق حاشیه‌ای در برنامه‌ها و راهبردهای سیاست‌گذاران، جایگاهی هم‌رده سایر مناطق دارند یا خیر؟ این امر در مصاحبه‌های مسئولین ستاد مورد توجه قرار گرفته است [۸] و توجه به روستاها و مناطق حاشیه‌ای و برقراری عدالت فرهنگی یکی از ادعاهای ستاد است.

بر اساس آمار منتشرشده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در سال ۱۳۹۹، ۱۳ هزار و ۲۵۸ باب کانون در روستاها، ۱۲ هزار و ۳۴۵ باب در شهرها و ۱۶۶ باب در بخش عشایری تأسیس شده است. بنابراین طبق آمار مذکور، بخش روستایی از بخش‌های دیگر، در تأسیس کانون‌ها، پیشی گرفته است و به اذعان ستاد فهما، بیش از ۵۰٪ کانون‌ها در مناطق روستایی فعالیت دارند. به اذعان مسئولین

۱. بند «و» ماده (۶) قانون برنامه پنجم توسعه و بند «ج» ماده (۹۵) قانون برنامه ششم توسعه.

براساس آمار موجود، استان زنجان رتبه سوم استانی به لحاظ کمترین نسبت کانون‌های غیرمرکز استان به کانون‌های مرکز استان است. این استان با ۸ شهرستان و جمعیتی نزدیک به ۱۲۰۰۰۰ نفر، در مجموع ۳۸۳ کانون داشته که از این تعداد، ۱۶۷ باب در مرکز استان قرار دارد و مابقی، یعنی حدوداً ۵۶٪ از این کانون‌ها در ۷ شهرستان دیگر پراکنده شده‌اند.

از بررسی نهایی مجموع استان‌ها به دست می‌آید که تا مردادماه سال ۱۴۰۱ مجموعاً ۲۶۰۸۰ کانون در سراسر کشور در سامانه بچه‌های مسجد ثبت شده و از این تعداد، کانون‌های غیرمرکز استان در سراسر کشور، ۱۹۹۷۷ باب، معادل ۷۶٫۶٪ است و این در حالی است که قریب به ۴۷ میلیون نفر از جمعیت کشور در شهرهای غیرمرکز استان‌ها پراکنده شده‌اند و قریب به ۳۲ میلیون نفر در مراکز استان‌ها هستند و این امر حاکی از توجه بیشتر ستاد به شهرهای غیرمرکز استان است، البته باید توجه کرد که درصد مذکور، درصد تجمیعی عملکرد ستاد در این زمینه است و درصد مجزای عملکرد ستاد در هر کدام از استان‌ها، بیانگر موفقیت و یا عدم موفقیت ستاد در برقراری عدالت فرهنگی در آن استان است. برای مثال سه استان البرز، یزد و زنجان پایین‌ترین نسبت را در این حوزه به خود اختصاص داده‌اند و آمار مربوط به این سه استان بیانگر ضعف ستاد در برقراری عدالت فرهنگی در این حوزه است و همچنین سه استان کهگیلویه و بویراحمد، سیستان و بلوچستان و مازندران به عنوان بالاترین استان‌ها در نسبت کانون‌های غیرمرکز استان به مراکز استان، مشخص شده‌اند که بیانگر نقطه موفقیت ستاد در این شاخصه در استان‌های مذکور است.

۱-۳. تنظیم و ارائه گزارش تراز مالی سالانه ستاد به شورای سیاست‌گذاری و نظارت^۱

بند حاضر، یکی از اصلی‌ترین محورهای کمک‌کننده در ارزیابی عملکرد ستاد و نحوه هزینه‌کرد کمک‌های دولتی به این نهاد است. عدم دریافت هرگونه داده‌ای در محور حاضر، علی‌رغم پیگیری‌های انجام‌شده،^۲ شائبه عدم اهتمام بنیادین به این دو محور در ستاد را به وجود می‌آورد. هرچند، تحلیل سایر داده‌های به دست آمده از ستاد و همچنین اذعان مسئولین ستاد به عدم انجام هیچ‌گونه ارزیابی سیاست‌گذارانه‌ای در طول فعالیت سی ساله کانون‌ها،^۳ مؤید این شائبه خواهد بود.

با مرکز استان است. شهرستان ایرانشهر به عنوان دومین شهرستان استان با جمعیتی قریب به ۲۵۶۰۰۰ نفر نیز ۸۶ باب کانون را به خود اختصاص داده است. همچنین هیچ آماری از کانون‌های شهرستان‌های زرآباد، گلشن، لاشار، تفتان، بمپور، دشتیاری و راسک با جمعیت‌هایی به ترتیب قریب به ۲۰۰۰۰ نفر، ۲۹۰۰۰ نفر، ۳۴۰۰۰ نفر، ۴۴۰۰۰ نفر، ۶۵ هزار نفر، ۸۰۰۰۰ نفر، ۹۵۰۰۰ نفر ثبت نشده است. بنابراین طبق آمار موجود، باید ۹۰۵ عدد کانون مذکور در ۱۸ شهرستان دیگر تقسیم شده باشند. پس از استان سیستان و بلوچستان، استان مازندران با جمعیتی قریب به ۳۲۰۰۰۰ نفر، ۱۱۹۹ کانون در کل استان دارد که از این تعداد کانون‌ها، ۸۵٫۷۹٪ آنها معادل ۱۰۲۹ عدد در شهرستان‌های غیرمرکز استان پراکنده شده و ۱۷۰ باب در مرکز استان افتتاح شده‌اند. همچنین در شهرستان سیمرغ با جمعیت قریب به ۱۹۰۰۰ نفر جمعیت و به عنوان کم جمعیت‌ترین شهرستان استان، ۱۸ باب کانون افتتاح شده است. شهرستان بابل نیز به عنوان پرجمعیت‌ترین شهرستان با ۵۳۲۰۰۰ نفر جمعیت، ۱۵۹ باب کانون را به خود اختصاص داده است. ساری نیز به عنوان مرکز استان، با ۵۰۴۰۰۰ نفر جمعیت، ۱۷۰ باب کانون را به خود اختصاص داده که نشانگر توجه بیشتر به این شهرستان در نسبت به شهرستان‌های دیگر استان (حتی شهرستان بابل که جمعیتی بیشتر از ساری دارد) است.

استان البرز با ۷ شهرستان و جمعیتی قریب به ۲۷۱۲۰۰۰ نفر، استانی است که نسبت میان کانون‌های غیرمرکز استان با کانون‌های مرکز استان آن بسیار پایین بوده و قریب به ۴۳٪ از این کانون‌ها در این شهرها واقع شده‌اند و مابقی یعنی معادل ۲۲۷ باب کانون از مجموع ۳۹۸ باب در مرکز استان متمرکز شده است، البته باید در نظر داشت که بیش از نصف جمعیت استان البرز در پایتخت این استان قرار دارد و دومین شهر این استان از لحاظ جمعیتی یعنی شهر فردیس، جمعیتی قریب به ۱۸۱۰۰۰ نفر دارد.

پس از استان البرز دومین استانی که کمترین نسبت کانون‌های غیرمرکز استان نسبت به کل کانون‌های استان را داراست، استان یزد با جمعیتی قریب به ۱۱۳۸۰۰۰ نفر است. این استان با ۱۱ شهرستان، مجموعاً ۸۵۰ باب کانون دارد که از این تعداد تقریباً ۴۶٪ معادل ۳۸۹ باب در مرکز این استان افتتاح شده است و قریب به ۵۴٪ مربوط به شهرستان‌های غیرمرکز استان است. در این میان هیچ آماری از کانون‌های شهرستان مروست در دست نیست.

۱. اساسنامه ستاد، بند «۱۰» ماده (۱۰) فصل دوم.

۲. پیرونامه‌ای به شماره ۳۷۹۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۳ از مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به ستاد.

۳. مطرح‌شده در جلسه حضوری کارشناس دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در محل ستاد مرکزی در تاریخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۳، به شماره نامه ۳۷۹۵.

۱-۳. تولید، شبکه‌سازی توزیع و ترویج محصولات فرهنگی^۱

سامانه «بچه‌های مسجد» اصلی‌ترین سامانه شناسایی و شبکه‌سازی توزیع و ترویج محصولات فرهنگی تولیدشده در ستاد است (معاون هماهنگی ستاد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، ۱۴۰۱/۰۴/۲۳).^۲ هر کدام از مدیران کانون‌هایی که کانون خود را در این سامانه ثبت کرده‌اند، یک درگاه مدیریت مختص به خود داشته که از طریق آن می‌توانند خدمات ویژه‌ای را که کانون ایشان می‌تواند در خدمت سایر کانون‌ها قرار دهد، جهت رؤیت سایر مدیران کانون‌ها ثبت کنند. به این ترتیب هر مدیر کانون این امکان را خواهد داشت که در زمینه‌های مورد نیازی که کانون وی دچار کمبود است، از سایر کانون‌ها درخواست همکاری کرده و از توانایی و استعداد آنها استفاده کند.

طرح دیگری که در زمینه شناسایی و شبکه‌سازی توزیع و ترویج محصولات فرهنگی، در کنار کارویژه اصلی خود در کانون‌ها، قابل استفاده است، طرح «کانون‌های شبکه رابطین» می‌باشد. این طرح تقریباً از سال ۱۳۹۸ در مجموعه کانون‌ها از سوی ستاد کانون‌ها اجرا شده است. شیوه عملکرد شبکه کانون‌ها و مجموعه‌های ناظر بر آنها به این طریق است که هر استان ستاد استانی ناظر به خود را دارد که دقیقاً معادل استانی ستاد مرکزی است. سپس، ذیل هر ستاد استانی، شبکه کانون‌های رابط قرار داشته و این شبکه کانون‌های رابط هستند که واسط بین ستاد استانی و کانون‌های مساجد خواهند بود. به صورت متوسط، هر کانون رابط، ۲۵ کانون را ذیل خود و در منطقه جغرافیایی اطراف خود پوشش می‌دهد. این کانون‌ها از طریق بررسی نتایج ارزیابی

رویداد ملی فهما انتخاب می‌شوند. شبکه کانونی مذکور، علاوه بر کارویژه‌های خود، امکان توزیع و ترویج محصولات فرهنگی در بین کانون‌ها را فراهم می‌آورد (معاون آمار ستاد، ۱۴۰۱/۰۵/۰۸).^۳ گفتنی است که شروع هر دو طرح مذکور که اصلی‌ترین و مشخص‌ترین برنامه ستاد در شبکه‌سازی توزیع و ترویج محصولات فرهنگی هنری هستند، از سال ۱۳۹۸ بوده است. لذا تا پیش از این سال، عملاً مجموعه کانون‌ها و ستاد برنامه‌ای مشخص و بهینه برای شناسایی و شبکه‌سازی توزیع و ترویج محصولات فرهنگی و هنری تولیدشده در بستر کانون‌ها نداشته است و بنابراین عدم هم‌افزایی در کانون‌ها در حیطه تولیدات فرهنگی هنری نمودی بارز دارد. شایان ذکر است که هر دو طرح مذکور مربوط به شبکه درونی کانون‌ها هستند و در بهترین حالت عملکردی، متضمن هم‌افزایی درونی کانون‌ها در این حیطه‌ها خواهند بود و این در حالی است که براساس اهداف بیان شده در سند تحول راهبردی کانون‌ها، این پایگاه‌های فرهنگی، وظایفی در قبال جوامع بیرون از خود مانند محلات دارا می‌باشند (رک. سند تحول راهبردی، بخش «کلیات»، بند «ب») و براساس اهداف مذکور، این انتظار از ستاد کانون‌ها وجود دارد که سیاست‌ها و برنامه‌های لازم جهت توزیع و شبکه‌سازی محصولات فرهنگی هنری تولیدشده در این جوامع را نیز فراهم آورد، که عملاً براساس داده‌های به دست آمده، این مورد در قبال جوامع مزبور، محرز نشد.

جدول (۲) آمار تجمیعی آثار تولیدشده فرهنگی هنری (شامل آثار فیلم، نمایش و سرود) را در هر سال نشان می‌دهد. این آمار، به دست آمده از رویداد ملی فهما در سال‌های ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ است.

جدول ۲. آمار تجمیعی آثار تولیدشده حوزه فیلم، نمایش و سرود در سال‌های ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰

سال	مجموع آثار تولیدشده در هر سه محور فیلم، نمایش و سرود
۱۳۹۸	۹۰۳
۱۳۹۹	۳۶۵۷
۱۴۰۰	۲۹۰۲

مأخذ: آمارهای دریافت شده از ستاد، طی نامه مرکز پژوهش‌ها به ستاد، به شماره ۳۷۹۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۳.

۱. سند تحول راهبردی، بخش «بسته سیاستی- برنامه‌ای ۳».

۲. نشست تخصصی با معاون سازمان‌دهی و شبکه‌سازی ستاد، به شماره نامه ۳۷۹۵، در تاریخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۳.

۳. مصاحبه تلفنی با خانم آجیلی، معاون آمار ستاد، در تاریخ ۱۴۰۱/۰۵/۰۸.

و عدم امکان حضور فیزیکی در مساجد و کانون‌ها دانستند (معاون هماهنگی ستاد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، ۱۴۰۱/۰۴/۲۳).

همچنین در جدول (۳) آمار تجمیعی آثار تولیدشده در هر کدام از محورهای مذکور، طی هر سال بیان شده است.

براساس آمار ارائه‌شده در جدول بالا، تولید آثار در حوزه‌های موردنظر در کانون‌ها طی سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۸ بیش از ۳ برابر شده است، اما به ناگاه در سال ۱۴۰۰، علی‌رغم رشد چشمگیر تعداد گروه‌های فرهنگی هنری، تعداد آثار تولیدشده در این گروه‌ها کاهش چشمگیری نسبت به سال ۱۳۹۹ داشته است. مسئولین ستاد فهما، علت این امر را شیوع بیماری کرونا

جدول ۳. آمار تجمیعی آثار تولیدشده در هر محور در سال‌های ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰

قالب هنری	۱۳۹۸	۱۳۹۹	۱۴۰۰
فیلم	۳۲۱	۷۱۳	۴۹۷
سرود	۱۲۶	۱۸۳۳	۱۶۲۲
تملیش	۴۵۶	۱۱۱۱	۷۸۳

مأخذ: همان.

گروه‌ها، با کاهش روبه‌رو شده و این کاهش در محور نمایش بیشتر از دو محور دیگر بوده است. جدول (۴) به بیشترین و کمترین آثار تولیدشده در هر سال پرداخته است.

میزان تولیدات آثار هنری در هر سه محور، طی سال ۱۳۹۸-۱۳۹۹ با رشد چشمگیری همراه بوده است، اما طی سال ۱۴۰۰-۱۳۹۹ میزان تولیدات نسبت به سال پیش از آن، با وجود رشد تعداد

جدول ۴. بیشترین و کمترین آثار تولیدشده در هر سال

سال	تعداد آثار تولیدشده
۱۳۹۸	قم (۱۱۸) و هرمزگان (منطقه آزاد قشم) (۹)
۱۳۹۹	خراسان رضوی (۴۲۴) و ایلام (۱۱)
۱۴۰۰	خراسان رضوی (۴۳۷) و خوزستان (منطقه آزاد اروند) (۰)

مأخذ: همان.

حاکمی از آن است که تصمیمات اقتضایی و راهبردی موردنظر از سوی ستاد اخذ نشده و شرایط همه‌گیری ویروس کرونا، آسیب چشمگیری به فعالیت‌های میدانی کانون‌ها در زمینه تولید آثار فرهنگی هنری وارد کرده است و سطح فعالیت‌ها به صورت جدی کاهش یافته و این در حالی است که لحاظ کردن اقتضائات زمانی و مکانی از جمله معیارهای بسیار مهم مدیریت مطلوب و کارآمد این کانون‌ها بوده و اتفاقاً این مهم در سند تحول راهبردی کانون‌ها مورد توجه قرار گرفته است (ر.ک. سند تحول راهبردی، بخش «مقدمه»).

همان‌طور که از مجموعه آمار مذکور در جداول بالا مشخص است، میزان تولید آثار فرهنگی هنری طی سال ۱۴۰۰-۱۳۹۹ با کاهش شدیدی روبه‌رو بوده است و مسئولین ستاد علت این امر را همه‌گیری بیماری کرونا در این سال و عدم امکان حضور فیزیکی در مساجد و کانون‌ها دانسته‌اند، اما باید پرسید که آیا امکان تعریف فعالیت‌ها در قالب‌های دیگری مانند قالب فضای مجازی وجود نداشت؟ و یا آیا نمی‌شد اساساً قالب فعالیت‌ها را به سمت و سوی قالب‌هایی دیگر متناسب با وضعیت همه‌گیری بیماری کرونا سوق داد؟ نتایج پژوهش

۳-۲. اهداف عملیاتی در سطح کانون‌ها و مسجد

۳-۲-۱. مسجد محوری (در سطح فعالیت‌های کانون)^۱

– حضور ارکان اصلی به‌ویژه امام‌جماعت در فعالیت‌ها^۲

در جدول (۴) به پیوست، نسبت تعداد کانون‌های هر استان که ائمه جماعات در آنها فعالیت دارند به کل کانون‌های هر استان تا سال ۱۴۰۱، آورده شده است. بر این اساس، استان‌های قم، کهگیلویه و بویراحمد، لرستان، سمنان، فارس (جنوب) و هرمزگان (منطقه آزاد) استان‌هایی هستند که نسبت به سایر استان‌ها بالاترین نسبت تشکیل کانون‌ها توسط ائمه جماعات در آنها وجود دارد. همچنین استان‌های ایلام، تهران، گلستان و هرمزگان کمترین نسبت تشکیل کانون‌ها توسط ائمه جماعات، نسبت به سایر استان‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. در مجموع نیز ۳۷,۳۹٪ از کانون‌های کشور توسط ائمه جماعات تأسیس شده و توسط ایشان اداره می‌شود و یا در اداره آن به هر نحو ایفای نقش می‌کنند. بنابراین با توجه به اینکه حضور و فعالیت ائمه جماعات در کانون‌ها از جمله معیارهای ارزیابی کانون‌ها در طرح ملی فهما بوده [۱۰]

و علی‌الخصوص اینکه عدم هماهنگی بین‌نهادی در صحن مسجد از جمله مهم‌ترین آسیب‌های فعالیت مسجدی در شرایط کنونی است (رک. سند تحول راهبردی، بخش «چشم‌انداز»، بند «ج»)، عملکردی قابل قبول و مطلوب برای مجموعه کانون‌های کشور و ستاد هماهنگی کانون‌ها ارزیابی نمی‌شود.

– میزان مشارکت نوجوانان و جوانان در فعالیت‌ها^۳ [۱۰]

یکی از اهداف پُر تکرار کانون‌ها در اسناد بالادستی آنها مانند قوانین برنامه پنجم و ششم توسعه، ضرورت جذب جوانان و نوجوانان و برنامه‌ریزی ویژه برای رشد این دو قشر است. در مورد حاضر نیز ضعف شدید آماری وجود داشته، زیرا آمار تفکیکی مربوط به حوزه نوجوانان و جوانان در سال‌های قبل از سال ۱۴۰۱، در دسترس نیست. حال آنکه که اگر این آمار وجود داشت، امکان مقایسه آنها با هم فراهم و موفقیت یا عدم موفقیت ستاد در این هدف، مشخص‌تر می‌شد. آمار مربوط به قشرهای نوجوانان و جوانان کانون‌ها (۱۴ تا ۳۰ سال) در سال ۱۴۰۱ در جدول (۵) آورده شده است:

جدول ۵. آمار قشرهای نوجوان و جوان کانون‌ها (۱۴ تا ۳۰ سال) در سال ۱۴۰۱

ردیف	رده سنی	تعداد عضو	درصد از کل
۱	۱۴ تا ۲۱ سال	۵۵۰۶۱۵	۲۳٪
۲	۲۱ تا ۳۰ سال	۵۰۱۷۴۱	۲۱٪
جمع کل		۱۰۵۲۳۵۶	۴۴٪

مأخذ: همان.

بنابراین عملکرد مذکور، با توجه به اینکه اصلی‌ترین جمعیت هدف کانون‌ها، براساس اسناد اصلی بالادستی، قشرهای نوجوانان و جوانان است، عملکردی مطلوب ارزیابی نمی‌شود.

براساس آمار مذکور در جدول بالا، مجموعاً قریب به ۱ میلیون نفر، معادل ۴۴٪ از کل جمعیت مخاطبین کانون‌ها را قشر نوجوان و جوان تشکیل داده که قریب به ۵۶٪ از جمعیت مخاطبین، مربوط به سایر رده‌های سنی است.

۱. جزوه داخلی فهما به توان مردم، ۱۴۰۰: ۱۸.

۲. همان.

۳. بند «و» ماده (۶) قانون برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴-۱۳۹۰) و بند «ج» ماده (۹۵) قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶).

۲-۳. استفاده از فناوری روز [۱۰]

براساس آمار ارائه شده توسط ستاد، امتیاز جمعیتی کل استان‌ها در رویداد فهما و در محور حاضر، در سال ۱۳۹۹ با رشد حدوداً ۷,۵ برابری نسبت به سال ۱۳۹۸ همراه بوده است، اما براساس همین آمار، میزان استفاده از امکانات فناورانه در سال ۱۴۰۰ نسبت به سال ۱۳۹۹ کاهش چشمگیری داشته است. این در حالی است که علی‌القاعده با شیوع بیماری کرونا، انتظار می‌رود که میزان بهره‌مندی کانون‌ها از امکانات تکنولوژیکی و فناورانه مانند اینترنت و سکوها‌های مجازی ارتباط افزایش یافته و به همین میزان امتیاز این محور افزایش پیدا می‌کند. در طول هر سه سال متوالی نیز، استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان (جنوب)، هرمزگان، ایلام و خوزستان ضعیف‌ترین استان‌ها به لحاظ بهره‌مندی از امکانات فناورانه هستند. همچنین استان‌های خراسان رضوی، قم، یزد، اردبیل، اصفهان و چهارمحال و بختیاری بهره‌مندترین استان‌ها در این زمینه در طول سه سال متوالی بوده‌اند. نکته حائز اهمیت دیگر در توصیف این هدف عملیاتی، در دسترس نبودن آمار مربوط به پیش از سال ۱۳۹۸ است.

۲-۳-۳. پیوست رسانه‌ای (در سطح فعالیت‌های کانون) [۱۰]
به صورت کلی، فعالیت رسانه‌ای ستاد در حوزه خبری کانون‌ها منحصر در دو فعالیت است. فعالیت اول ستاد، راه‌اندازی سامانه بچه‌های مسجد بود که ابعاد آن پیش از این بیان شد. دومین اقدام

ستاد در زمینه انعکاس فعالیت‌های کانون‌ها، راه‌اندازی وب‌گاه خبرگزاری شبستان بود. خبرگزاری شبستان به شکل آزمایشی از سال ۱۳۸۳ اخبار کانون‌های کل کشور را پوشش داده و در بهمن‌ماه سال ۱۳۸۶ با دریافت مجوز خبرگزاری از معاونت امور مطبوعاتی و اطلاع‌رسانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی فعالیت خود را در فضای مجازی به صورت رسمی آغاز کرد. به اذعان مسئولان خبرگزاری شبستان، این نهاد خبری با راه‌اندازی ۳۲ دفتر نمایندگی (۳۱ مرکز استان و منطقه جنوب کرمان) و ترجمه روزانه اخبار به ۷ زبان (انگلیسی، روسی، عربی، اردو، مالایو، بنگالی، آذری) توانسته است تاکنون به فعالیت خود ادامه دهد. این خبرگزاری ۷ سرویس را پشتیبانی می‌کند که عبارتند از: قرآن و معارف، اندیشه، مهدویت، مسجد و کانون‌های مساجد، جهان اسلام، سیاسی، فرهنگ و ادب، اجتماعی، عکس، چندرسانه‌ای و استان‌ها.

شایان ذکر است که نویسنده در تاریخ ۱۴۰۱/۰۶/۰۱، از معاونت آمار ستاد، آمار مربوط به اخبار منتشر شده در هر کدام از محورهای مذکور را طلب کرد که ایشان در پاسخ اذعان کردند که ستاد آمار مربوط به این محورها را تاکنون استخراج نکرده است و صرفاً تعداد اخبار مرتبط به کانون‌های هر استان را به تفکیک در اختیار نویسنده قرار دادند که گزارش مربوط به آن به صورت مختصر به تفکیک ۳ سال اخیر در جدول (۶) آورده شده است. شایان ذکر است که این آمار منحصرأ مربوط به اخبار منتشر شده در سامانه بچه‌ها مسجد است.

جدول ۶. اخبار مربوط به کانون‌ها در سال‌های ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰

اخبار کانون‌ها در سال ۱۴۰۰	اخبار کانون‌ها در سال ۱۳۹۹	اخبار کانون‌ها در سال ۱۳۹۸
۴۸۶۹۳	۳۱۴۹۶	۱۷۷۷۹

مأخذ: همان.

براساس مقایسه آمار اخبار منتشر شده در سامانه بچه‌های مسجد در سه سال متوالی، پوشش اخبار کانون‌ها در طول این سه سال، افزایشی قابل توجه داشته است.

۲-۳-۴. خودکفایی (در سطح فعالیت‌های کانون) [۱۰]

– جذب منابع مردمی [۱۰]

مردمی بودن معنایی است که همانند روح در کالبد همه سیاست‌های اتخاذ شده ناظر به حوزه مسجد و سپس به تبع آن در حوزه کانون‌ها، از همان اوایل انقلاب اسلامی جاری بوده و از بدو تأسیس کانون‌ها مورد تأکید سیاستگذاران قرار گرفته است و همواره از جانب اندیشمندان و مراجع عظام تقلید، مورد نظارت قرار گرفته است و هر جا شائبه

دولتی شدن و یا وابستگی این نهاد به حاکمیت وجود داشته، از جانب این افراد مورد تذکر قرار گرفته و از استقلال مردمی این نهاد و متعلقات آن در ایران، حراست شده است [۱۱]. در اسناد مربوطه، این امر تا حدی محوریت داشته که رسماً به عنوان اصلی‌ترین ابزار تأمین مالی کانون‌ها در کنار «کمک دولت از محل اعتبارات عمومی» مطرح شده است.^۱ در این محور نیز علی‌رغم پیگیری^۲ از مسئولین ستاد جهت دریافت داده، متأسفانه داده‌ای از طرف ایشان دریافت

۱. اساسنامه ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، بند ۱ ماده ۱۴ فصل سوم، سند تحول راهبردی، بخش «بسته سیاستی-برنامه‌ای ۶».

۲. پیرو نامه‌ای به شماره ۳۷۹۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۳ از طرف دفتر مطالعات فرهنگ و آموزش مرکز پژوهش‌های مجلس به ستاد.

نشدد، اما براساس نتایج پژوهش حاضر حول هدفی عملیاتی مانند «کارآفرینی و درآمدزایی» که کاملاً ناظر بر تأمین مالی این قانون‌ها از محلی به جز کمک دولت هستند، بر می‌آید که قانون‌ها اساساً در مسیر برنامه‌ریزی خود در طول حیات سی ساله، به این محور بسیار مهم بی‌توجه بوده و از ظرفیت‌های مردمی در جهت‌های مختلف، علی‌الخصوص در جهت‌های مالی و اقتصادی غفلت نکرده‌اند.

۱۰- کارآفرینی و درآمدزایی

جدول (۵) به پیوست، آمار مربوط به قانون‌های فعال در حوزه کارآفرینی و درآمدزایی را در دو سال متوالی ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ نمایش می‌دهد. شایان ذکر است که این آمار از سال ۱۳۹۹ گردآوری شده و آمار مربوط به پیش از این سال توسط ستاد گردآوری نشده است. براساس این آمار، استان‌های قم و اردبیل نسبت به سایر استان‌ها بیشترین و استان‌های زنجان، آذربایجان شرقی، سیستان و بلوچستان، فارس، مازندران، کهگیلویه و بویراحمد، آذربایجان غربی و هرمزگان کمترین قانون‌های فعال در حوزه کارآفرینی و درآمدزایی را نسبت به کل قانون‌های استانی خود دارا هستند. با توجه به اینکه ستاد هماهنگی جزء نهادهای غیردولتی و غیرانتفاعی بوده و بودجه مصوب و دولتی نداشته و اینکه کارآفرینی از جمله اهداف مورد توجه در سند تحول راهبردی ستاد و ارزیابی طرح فهما و یکی از جدی‌ترین راه‌های تأمین مالی قانون‌هاست، لذا آمارهای مذکور در جدول (۵) بیانگر عدم موفقیت ستاد در پیشبرد قانون‌ها به سمت کارآفرین شدن و استقلال مالی است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که بخش قابل توجهی از فشار مالی و اقتصادی قانون‌ها که به تبع آن، این نهاد به دنبال تبدیل وضعیت خود به نهاد عمومی غیردولتی است،^۱ به علت عدم اهتمام لازم به این محور بسیار حیاتی بوده که طراحان اولیه قانون‌ها برای ادامه حیات و بقای این شکل از فعالیت‌های فرهنگی پیش‌بینی کرده بودند.

۵-۳- هویت‌سازی و هویت‌بخشی در سطح ساختار و اعضا^۲
برای ارزیابی این موضوع در قانون‌ها، باید ابتدا به دو پرسش پاسخ داد. پرسش اول این است که ساختار قانون در بین ساختارهای موجود در صحن مسجد، چقدر هویتی مجزا و کارآمد دارد؟ (از نظر هم‌پوشانی کارکردی) و پرسش دوم اینکه چقدر افراد و اعضای

قانون‌ها، هویتی مجزا از اعضای دیگر ساختارهای موجود در صحن مسجد دارند؟ محور حاضر به صورت کلی از جمله محورهایی است که وابستگی تنگاتنگی به «میدان» داشته و برای توصیف و ارزیابی آن به میزان بالایی به داده‌های میدانی و همچنین روش‌های سنجش کیفی و شاخص‌هایی از جنس کیفی نیازمند است و لذا ارائه ارزیابی جامع و همه‌جانبه از آنها در ارزیابی سطح میدانی، مانند ارزیابی از منظر مجریان خرد میدان امکان‌پذیر است. این نوع ارزیابی، با شیوه‌هایی مانند موردکاوی و یا مردم‌نگاری، به صورت کاملاً عینی و محسوس به ارزیابان نشان می‌دهد که آیا قانون‌ها در عمل و در صحن مسجد، ساختار هویتی متمایزی (به لحاظ کارکردی) دارند یا خیر؟ و آیا اعضای قانون‌ها نسبت به اعضای سایر نهادهای فعال در صحن مسجد، هویتی متمایز داشته و برای مثال می‌توان افرادی را با هویت اصطلاحاً «کانونی» در کنار سایر هویت‌ها و متمایز از هویت‌هایی مانند «بسیجی»‌ها دانست؟ آیا این تنوع و تکثر، در زمینه کارکردی و هویتی بین قانون‌ها و سایر نهادهای فعال در صحن مسجد معنادار است یا خیر؟

ساختار مطلوب و بهینه در حکمرانی فرهنگی کشور، ساختاری است که در عین هماهنگی و همگرایی با سایر دستگاه‌های فرهنگی- هنری و انسجام در اهداف، ساختارها و روش‌ها، بتواند هویت ساختاری و کارکردی متمایز، ویژه و منحصر به فرد خود را نیز داشته باشد و از این رهاورد بخشی از رسالت نظام جمهوری اسلامی ایران را در امر فرهنگ و در زیست‌بوم ایرانی اسلامی به‌عهده بگیرد. از رهاورد همین تمایز هویتی- کارکردی با سایر دستگاه‌هاست که اصل ضرورت وجود خود را در منظومه دستگاه‌های فرهنگی کشور به اثبات رسانده و در یک همکاری نظام‌مند با سایر دستگاه‌های فعال در حوزه فرهنگ، به ایفای نقش ویژه و منحصر به فرد خود در این حوزه می‌پردازد، در غیر این صورت اصل نیاز به وجود چنین نهادی محل سؤال بوده و وجود آن برای حکمرانان کلان حوزه فرهنگ در کشور، توجیه فرهنگی و البته اقتصادی نخواهد داشت. علاوه بر این، نهاد مذکور در عین ضرورت دارا بودن تمایز ساختاری، هویتی و کارکردی با سایر نهادهای فرهنگی هنری، باید توانایی هویت‌بخشی به افراد و اعضای خود را نیز داشته باشد، به نحوی که اعضای آن برای خود هویتی متمایز و مستقل از اعضای سایر نهادهای فعال در صحن مسجد داشته باشند [۱۷]. بنابراین به نظر می‌رسد، باید مجموعه ستاد و قانون‌ها را در هر دو حوزه مذکور مورد پرسش قرار داد.

۱. طی لایحه‌ای به شماره ثبت ۷۹۱ و با عنوان «الحاق ستاد هماهنگی قانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور به فهرست نهادها و مؤسسات عمومی غیردولتی» که در تیرماه سال ۱۴۰۱ توسط مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شده است.
۲. سند تحول راهبردی، بخش «چشم‌انداز»، بند «پ».

مستقل و متمایز کننده در سطح نهادی و ساختاری بین سایر نهادهای فعال در مسجد باشد، وجود ندارد. این عدم تمایز کارکردی و ابهام در سطح نهادها (علی‌الخصوص کانون‌ها و بسیج) موجب اختلاط شدید کارکردی و عدم تمایز هویتی در بین نهادها خواهد شد.

برای پاسخ به پرسش دوم نیز باید به این پرسش پاسخ گفت که آیا اساساً در متن مساجد، مخاطب کانون‌ها با مخاطب نهادی مانند بسیج متفاوت و متمایز است؟ باید بیان کرد که در اسناد بالادستی مربوط به کانون‌ها، این تمایز و تفاوت پیش‌فرض گرفته شده است. به این معنا که گویا سیاستگذاران، حین تدوین اسناد مربوط به کانون‌ها، پیش‌فرض داشته‌اند که برای مثال در صحن مساجد، دو دسته مخاطب وجود دارد که برخی ذیل ساختار کانون‌ها بوده و به اصطلاح «کانونی» و برخی ذیل ساختار بسیج بوده و اصطلاحاً «بسیجی» هستند و هر کدام از این دسته‌ها از تشکیلات مربوط به خود در حال بهره‌مندی بوده و در قالب‌های موردنظر در حال ایفای نقش هستند، اما به نظر می‌رسد که پاسخ به این پرسش به سادگی میسر نیست و مستلزم پژوهش‌های میدانی است. در این پژوهش‌ها باید به سنخ‌شناسی میدانی مخاطبین مساجد و نهادهایی مانند سازمان بسیج و کانون‌ها پرداخته شود تا مشخص گردد که سنخ‌های مخاطبین نهادی مانند بسیج مستضعفین و کانون‌ها، چه ویژگی‌های هویتی اجتماعی، سیاسی، تربیتی منحصربه‌فردی دارا هستند. از این رهاورد باید به مقایسه سنخ مخاطبین هر کدام از این نهادها و تشکّل‌ها پرداخته شده تا در نهایت بتوان از میزان هم‌پوشانی مخاطبین در این دو نهاد آگاهی یافت.

۲-۳. گروه مخاطبان کانون‌ها^۱

مخاطبین کانون‌ها رده‌های سنی زیر ۷ سال تا بالای ۵۰ سال و هر دو گروه خانم‌ها و آقایان را شامل می‌شوند. آمار مربوط به رده‌های سنی مخاطبین کانون‌ها در سال ۱۴۰۱ در جدول (۷) ذکر شده است:

برای پاسخ دادن به پرسش اول، باید ابتدا به این سؤال پاسخ گفت که اساساً کارکرد ویژه کانون‌ها در کشور و تمایز کارکردی این کانون‌ها با سایر نهادها مانند سازمان بسیج چیست؟ به اعتقاد مسئولین ستاد کانون‌ها، کارویژه اصلی و تمایز بخش این نهاد در صحن مسجد، پرداخت به دو حوزه فرهنگ و هنر است. آنها معتقدند که کانون‌ها متولی این دو حوزه در میدان مسجد هستند (معاون هماهنگی ستاد، ۱۴۰۱/۰۴/۲۳)، اما در اسناد بالادستی کانون‌ها، مانند اساسنامه ستاد و حتی در سندی متأخر مانند سند تحول راهبردی، اهداف و اموری متعدد و البته مبهم در حوزه‌های تربیتی، تشکیلاتی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی برای این کانون‌ها ذکر شده است و این امر باعث می‌شود که عملاً کانون‌ها خود را متولی امور و حوزه‌های متنوع و متکثر در صحن مسجد دانسته و این امر در نهایت موجب خلط کارکردی با سایر نهادها مانند نهاد بسیج می‌گردد (برای نمونه، رک. اساسنامه ستاد، ماده (۲) فصل اول، بخش «اهداف»). این اختلاط کارکردی بدان علت است که به‌طور هم‌زمان نهادی مانند سازمان بسیج مستضعفین نیز خود را متولی همان حوزه‌ها در مسجد می‌داند (رک. اساسنامه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مصوب ۱۳۶۱/۰۶/۱۵، فصل چهارم، اساسنامه واحد بسیج مستضعفین، ماده (۴۱)). لذا علی‌رغم اینکه تلاش‌هایی مانند دخیل کردن سازمان بسیج، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه، مرکز رسیدگی به امور مساجد در شورای نظارت و اعضای هیئت مؤسس کانون مساجد صورت گرفته است (رک. اساسنامه ستاد، مواد (۵) و (۱۱) فصل دوم)، اما اساساً اختلاط کارکردی هنوز هم در سطح نهادی وجود داشته است [۱۲] و این سؤال بنیادین، به‌صورت جدی وجود دارد که تمایز کارکردی کانون‌ها با نهادی مانند سازمان بسیج چیست؟ زیرا سازمان بسیج نیز حوزه فعالیت‌های خود را محدود نکرده و در عمل ذیل وظایف بسیار گسترده خود، حوزه‌های فرهنگ و هنر را نیز جای می‌دهد. براساس بررسی‌ها صورت گرفته در اسناد بالادستی مربوط به کانون‌ها تمایز کارکردی شاخصی که به‌وجود آورنده هویتی

جدول ۷. پراکندگی سنی مخاطبین کانون‌ها تا سال ۱۴۰۱

ردیف	رده سنی	تعداد عضو	درصد از کل	ردیف	رده سنی	تعداد عضو	درصد از کل
۱	زیر ۷ سال	۵۳۹۶	۰٫۲٪	۵	۳۰ تا ۴۰ سال	۵۲۵۵۸۵۲	۲۲٪
۲	۷ تا ۱۴ سال	۲۲۵۷۷۹	۹٪	۶	۴۰ تا ۵۰ سال	۳۱۵۵۱۱	۱۳٪
۳	۱۴ تا ۲۱ سال	۵۵۰۶۱۵	۲۳٪	۷	بالای ۵۰ سال	۳۲۰۲۰۶	۱۳٪
۴	۲۱ تا ۳۰ سال	۵۰۱۷۴۱	۲۱٪	جمع کل		۲۴۴۵۱۰۰	۱۰۰٪

مأخذ: آمارهای دریافت‌شده از ستاد، طی نامه مرکز پژوهش‌ها به ستاد، به شماره ۳۷۹۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۳.

۱. سند تحول راهبردی، بخش «بسته سیاستی- برنامه‌ای ۲».

ترکیب جمعیتی بانوان، کمترین نسبت جمعیتی بانوان و استان تهران با ۴۹٪ از ترکیب جمعیتی بانوان، بیشترین نسبت جمعیتی بانوان را در کانون‌های خود دارند.

۳-۱-۲. هماهنگی، انسجام و هم‌افزایی تشکیلاتی

هماهنگی، انسجام و هم‌افزایی در چهار سطح قابل بررسی است. این سطوح عبارتند از: هماهنگی در سطوح «درونی مسجد» (نهادها و تشکل‌های فعال در صحن مسجد)، «بین‌کانونی»، «بین‌نهادی در سطح شهرستان و استان» و «بین‌نهادی در سطح کشور».

اولین سطح بررسی هدف عملیاتی مذکور، مربوط به هماهنگی و هم‌افزایی میان‌سازمانی در بین نهادهای فعال در صحن مسجد و بررسی آسیب‌های احتمالی مانند تشتت، موازی‌کاری و تقابل این جریان‌ها در صحن مسجد است. به لحاظ ادراکی، مسئله موردنظر توسط سیاستگذاران کانون‌ها درک شده است. به همین دلیل براساس اسناد کانون‌ها و همچنین مصاحبه‌های اختصاصی صورت گرفته، اصلی‌ترین راهکاری که سیاستگذاران برای حل این مسئله در سطح مذکور در نظر گرفته‌اند، مشارکت دادن اعضای اصلی سایر نهادهای فعال در صحن مسجد، در ساختار و ارکان کانون است. بدین نحو که جهت تأسیس کانون، امام‌جماعت هر مسجد و یاررئیس هیئت امنای مسجد (در صورت نداشتن امام‌جماعت) باید درخواست اخذ مجوز کانون را ثبت کنند. سپس امام‌جماعت و یاررئیس هیئت امنای باید ارکان کانون را معرفی کنند. این ارکان عبارتند از: امام‌جماعت، هیئت مؤسس (مجمع عمومی مؤسسان)، مدیر مسئول و بازرس. اعضای هیئت مؤسس نیز عبارتند از: امام‌جماعت، یک نفر عضو هیئت امنای مسجد، فرمانده پایگاه بسیج مسجد، دو نفر ذی‌صلاح فرهنگی و هنری به انتخاب امام‌جماعت [۱۴]. سیاستگذاران از این طریق به‌نحوی همه‌فعالین حوزه مسجد را در مدیریت کانون مسجد سهیم کرده و بدین نحو به‌دنبال ایجاد هماهنگی و هم‌افزایی و دوری از آسیب‌هایی مانند موازی‌کاری و تقابل بودند. بر این اساس، بسیج، مرکز رسیدگی به امور مساجد (نهاد نمایندگی ولی‌فقیه) و کانون‌ها که بازیگران اصلی فرهنگی هنری در صحن مساجد هستند، در امر مدیریت کانون‌ها در میدان مسجد سهیم شده‌اند. این امر به‌ادعان سیاستگذاران کانون‌ها در ستاد موجب ایجاد تعاون و همکاری لازم بین نهادهای مذکور در صحن مسجد شده است، اما شایان ذکر است که این مدعا به‌وسیله داده‌های تجربی لازم از طرف ایشان به اثبات نرسیده و بلکه مشاهدات و اظهارات کارشناسان حوزه مسجد، گویای امری خلاف این مدعاست [۱۲].

بر این اساس، جمعیت بازه سنی ۱۴ تا ۳۰ سال با ۴۴٪ از کل اعضای کانون‌ها، در مقایسه با جمعیت هر کدام از بازه‌های سنی دیگر بیشتر است. همچنین استان خوزستان با قریب به ۲۰٪ از

۳-۳. اهداف عملیاتی در سطح کانون‌ها و ستاد

۳-۳-۱. تخصصی‌سازی کانون‌ها و تناسب فعالیت‌های آنها

با اقتضائات محیطی و نیازهای روز

در اسناد بالادستی کانون‌ها، این تشکل‌ها به‌صورت کلی به دو دسته عمومی و تخصصی تقسیم می‌شوند. بر این اساس کانون‌های تخصصی به‌صورت اختصاصی، یکی از سه موضوع فرهنگی-اجتماعی، هنری-ادبی یا فعالیت مجازی را در دستور کار خود قرار می‌دهند (سند تحول راهبردی، بخش «بسته سیاستی-برنامه‌ای ۱»).

در این رابطه دو گزارش مختصر از محور مزبور در گزارش‌های سازمان برنامه‌بودجه آورده شده است. گزارش اول، گزارش ارزیابی عملکرد سازمان برنامه‌بودجه از قانون برنامه پنجم توسعه بود که براساس آن در سال ۱۳۹۰ به‌صورت کلی تعداد ۲۷۹۳ کانون جدید تأسیس شد که از این تعداد ۲۷۲ باب از نوع کانون تخصصی بودند [۱۳]. همچنین در گزارش سازمان برنامه‌بودجه از میزان اجرایی‌سازی برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸، ستاد مجوز ۵۷۷ باب کانون جدید را صادر کرد. هدف موردانتظار در بخش کانون‌های مربوط به مصطفی‌ها در سال ۱۳۹۸، ۷۵۵ باب بود که از این تعداد ۷۰۰ باب رقم خورد. هدف موردانتظار در بخش کانون‌های تخصصی در سال مذکور، ۹۹۰ باب بود که ۵۷۰ باب در این حوزه تأسیس شد [۷]. براساس این مقدمات، در عمل موضوع مورد نظر محوریت اساسی در سیاستگذاری کانون‌ها نداشته است، به همین دلیل گزارش‌هایی منظم و ادواری از این محور تهیه نشده است.

از طرفی، شاخص‌ترین و نزدیک‌ترین برنامه‌ای که در زمینه لحاظ کردن اقتضائات منطقه‌ای و محیطی در بازآفرینی کانون‌ها از سوی ستاد، از سال ۱۳۹۸ تا سال ۱۴۰۰ بر گزار شده، طرحی موسوم به «طرح سحاب» بوده است. ستاد در این طرح به‌دنبال جمع‌آوری طرح‌های بومی کانون‌ها در هر استان بود، اما براساس جستجوهای انجام‌شده، این طرح تنها اقدام ستاد در زمینه متناسب‌سازی کانون‌ها با اقتضائات منطقه‌ای و محیطی است. طبیعی است که پس از گردآوری طرح‌های بومی کانون‌های هر استان، باید بر روی این طرح‌ها پردازش‌های فرتحلیلی صورت گرفته تا امکان استفاده از این طرح‌ها در میدان کانون‌های همان استان فراهم شود و به عبارت دیگر، در بهترین حالت، داده‌هایی خام و اولیه در این طرح گردآوری شده است.

جای دادن اعضای اصلی متولی امر مسجد، دین و فرهنگ در شورای سیاستگذاری و نظارت کانون‌ها به عنوان اصلی ترین نهاد سیاستگذاری کانون هاست. این اعضا که مشخصاً و صراحتاً عنوان ایشان در اساسنامه ستاد بیان شده است، عبارتند از: وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی (به عنوان رئیس شورای سیاستگذاری و نظارت)، وزیر آموزش و پرورش، وزیر ورزش و جوانان یا معاون ذیربط، شهردار تهران یا معاون ذیربط، رئیس سازمان تبلیغات اسلامی، رئیس سازمان بسیج مستضعفین، رئیس مرکز رسیدگی به امور مساجد، رئیس سازمان اوقاف و امور خیریه، رئیس شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده شورای عالی انقلاب فرهنگی، نماینده مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه، نماینده شورای سیاستگذاری ائمه جمعه، یک نفر صاحب نظر به پیشنهاد مرکز رسیدگی به امور مساجد کشور و دو نفر شخص حقیقی صاحب نظر به پیشنهاد وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی و با تصویب شورای معین شورای عالی انقلاب فرهنگی، رئیس ستاد (دبیر شورا) (اساسنامه ستاد، ماده (۵) فصل دوم). با همین رویکرد، در رده استانی ستادها، فرماندهان بسیج استان‌ها نیز در اعضای شورای ستادهای استانی قرار گرفتند تا همگرایی مورد انتظار تا سطوح خردتر نیز تسری یابد، اما همان طور که ذکر شد، هدف عملیاتی مذکور، برگرفته از اهداف بیان شده در سند تحول راهبردی کانون هاست که در سال ۱۳۹۸ منتشر شده است. امر حاضر در کنار سایر دلایل مذکور می تواند شاهی بر این امر باشد که همگرایی، هم افزایی و هماهنگی مورد انتظار و مطلوب در سطح نهادی بین کانون ها و سایر نهادها صورت پذیرفته است و به ناچار مجدداً این هدف در سند تحول راهبردی بیان شده است، در حالی که این امر در اساسنامه کانون ها، مصوب سال ۱۳۹۷ آمده بود.

۳-۱-۳. زمینه سازی برای پیوند شبکه کانون ها با نهادهایی مانند خانواده ها (خانواده محوری)، مؤسسات اجتماعی و آموزشی و مدارس و غیره^۲

در جدول (۸)، آمار مربوط به بیشترین و کمترین نسبت کانون های دارای ارتباط با مدارس نسبت به کل کانون های آن استان، در بین همه استان های کشور بیان می شود:

دومین سطح بررسی هماهنگی، هم افزایی و همگرایی، سطح ارتباطات میان کانونی است. مشخص ترین برنامه ای که در زمینه شبکه سازی کانون های دارای مقبولیت محلی - منطقه ای و ارتباطات و هم افزایی میان کانون ها صورت گرفته است، طرح «شبکه رابطان فهما» است که پیش از این به صورت مختصر درباره آن توضیحاتی داده شد. این طرح از سال ۱۳۹۸ برای اولین بار اجرا شد. شیوه عملکرد شبکه کانون ها و مجموعه های ناظر بر آنها بدین نحو است که هر استان ستاد استانی ناظر به خود را دارد که دقیقاً معادل استانی ستاد مرکزی است. سپس، ذیل هر ستاد استانی، شبکه کانون های رابط واقع شده اند و این شبکه کانون های رابط هستند که واسطه بین ستاد استانی و کانون ها خواهند بود. به صورت متوسط، هر کانون رابط، ۲۵ کانون را ذیل خود و در منطقه جغرافیایی اطراف خود پوشش می دهد. این کانون ها از طریق بررسی نتایج ارزیابی رویداد ملی فهما انتخاب می شوند. بنابراین این کانون ها پس از ارتقای سطح فعالیت های خود، باید با یاری رساندن به سایر کانون های اطراف، سطح فعالیت های آنان را نیز ارتقا ببخشند (معاون آمار ستاد، ۱۴۰۱/۰۵/۰۸).^۱ سومین سطح از هماهنگی و هم افزایی، در سطح استانی قابل بررسی است. شاخص ترین تدبیری که جهت هم افزایی کانون ها با سایر نهادها و دستگاه های استانی مرتبط با حوزه مسجد، دین و فرهنگ صورت گرفته است، «شورای استانی هماهنگی کانون های فرهنگی هنری مساجد» است. این اعضا عبارتند از: نماینده ولی فقیه (رئیس شورا)، استاندار (نایب رئیس)، رئیس سازمان تبلیغات اسلامی استان، شهردار مرکز استان، فرمانده بسیج استان، مدیر کل اوقاف و امور خیریه استان، مدیر کل فرهنگ و ارشاد اسلامی (دبیر شورا)، دبیر ستاد استان، نماینده مرکز مدیریت حوزه های علمیه استان (اساسنامه ستاد، ماده (۱۱) فصل دوم).

در نهایت چهارمین سطح هماهنگی و هم افزایی، در سطح بین نهادی و کشوری نیازمند بررسی است. شاخص ترین تدبیری که جهت ایجاد هماهنگی و هم افزایی ستاد با سایر نهادهای متولی امر مسجد، دین و فرهنگ در این سطح صورت گرفته است،

۱. مصاحبه تلفنی با معاون آمار ستاد در تاریخ ۱۴۰۱/۰۵/۰۸.

۲. سند تحول راهبردی، بخش «چشم انداز»، بند «د» و اساسنامه ستاد، بند «۱۰» ماده (۳) فصل اول.

جدول ۸. بیشترین و کمترین نسبت کانون‌های دارای ارتباط با مدارس نسبت به کل کانون‌ها هر استان

ردیف	استان	کل کانون‌های استان	کانون‌های مرتبط با مدارس	نسبت کانون‌های مرتبط با مدارس به کل کانون‌های استان
۱	قم	۴۲۹	۳۱۲	۷۲,۷٪
۲	تهران	۱۳۳۹	۹۵۷	۷۱,۴۷٪
۳	یزد	۸۵۰	۳۲۷	۳۸,۴٪
۴	زنجان	۳۸۲	۳	۰,۷٪
۵	البرز	۳۹۱	۳	۰,۷۶٪
۶	آذربایجان شرقی	۱۴۱۵	۱۶	۱,۱۳٪

مأخذ: همان.

۷۶,۰٪ و ۱,۱۳٪، کمترین ارتباط با نهاد مدرسه نسبت به سایر استان‌ها را دارا هستند. بنابراین، با توجه به استعلامات آماری از ستاد در زمینه ارتباط کانون‌ها با نهادهای خانواده، مدرسه و مؤسسات اجتماعی و آموزشی و عدم احراز ارتباط نهاد مزبور با نهادهای خانواده و مؤسسات اجتماعی و آموزشی و همچنین نتایج به دست آمده از میزان ارتباط کانون‌های ثبت شده در سامانه بچه‌های مسجد با نهاد مدرسه، عملکرد ستاد در این محور، مثبت ارزیابی نمی‌شود.

براساس آمار اخذ شده از معاونت آمار ستاد در مهرماه سال ۱۴۰۱، از مجموع ۲۵۸۴۸ باب کانون‌هایی که در سامانه بچه‌های مسجد ثبت نام کرده‌اند، ۳۲۵۷ باب، معادل ۱۲,۵٪ دارای ارتباط با نهاد مدرسه هستند. براساس این آمار، کانون‌های استان‌های قم، تهران و یزد به ترتیب ۷۲,۷٪، ۷۱,۴۷٪ و ۳۸,۴٪، بیشترین ارتباط با نهاد مدرسه نسبت به سایر استان‌ها را دارا می‌باشند و کانون‌های استان‌های زنجان، البرز و آذربایجان شرقی نیز به ترتیب ۰,۷٪،

۴. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

می‌توان سایر مسائل و مشکلات مذکور در گزارش حاضر را ذیل این امر صورت‌بندی کرد.
اولین و شاید اصلی‌ترین نتیجه بی‌توجهی به سطح سیاستگذاری کانون‌ها و ارزیابی این مجموعه، به ساخت «هویت» آنها باز می‌شود. توضیح آنکه، هویت کانون‌ها از همان بدو تأسیس دچار ابهام بوده و مهم‌ترین خصیصه و کارکرد هویت، که همان ایجاد «تمایز» با سایر نهادهای فعال در حوزه مسجد است را دارا نبود، به نحوی که موجب بروز اختلالات، هم‌پوشانی‌ها، عدم شفافیت و موازی‌کاری کارکردی در بین نهادهای فعال در مسجد شد. این معضل توسط سیاستگذاران احساس شده، به نحوی که در تصویب اساسنامه کانون‌ها، تلاش شد که با دخیل کردن نهادهایی مانند بسیج مستضعفین، اوقاف، سازمان تبلیغات و غیره، در شورای سیاستگذاری کانون‌ها از این اختلالات هویتی-کارکردی کاسته شود، اما براساس ارزیابی‌های صورت گرفته، کماکان این ابهام هویتی و تبعات ناشی از آن باقی است.
یکی دیگر از اصلی‌ترین نتایج بی‌توجهی به سطح سیاستگذاری

براساس نتایج به دست آمده، نخ تسبیح همه مشکلات کانون‌ها را می‌توان «عدم وجود نظام جامع آماری» و به تبع آن، پدید آمدن مشکلی بزرگ‌تر تحت عنوان «عدم امکان هرگونه ارزیابی دقیق و جامع» دانست. بنابراین علت عمده مشکلاتی که کانون‌ها امروزه با آنها روبرو هستند، همین دو امر است. بر این اساس تا سال ۱۳۹۷ علی‌رغم گذشت قریب به بیست و هفت سال از فعالیت این کانون‌ها، هیچ‌گونه نظام آماری منسجم و جامعی تا این سال وجود ندارد. در سال ۱۳۹۷،^۱ اولین سامانه اطلاعات کانون‌ها راه‌اندازی شد و به تدریج کانون‌ها در این سال، شروع به بارگذاری داده‌های مربوط به خود در سامانه مذکور کردند. لذا هیچ‌گونه ارزیابی علمی، ادواری و منظمی از عملکرد کانون‌ها تا این سال انجام نشده است، زیرا شرط لازم آنکه در دست داشتن آمار در زمینه کانون‌ها است، وجود نداشت و علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته پس از سال ۱۳۹۷، کماکان کانون‌ها دچار ضعف شدید در سامانه آماری خود هستند. بنابراین همه ادوار مدیریت کانون‌ها در طول سی سال فعالیت آنها بدون این دو مهم صورت پذیرفته است که به نحوی

۱. در دوره مدیریت حبیب‌رضا ارزانی.

درآمدزایی بسیار ضعیف بوده است. در نهایت باید بیان داشت که بسیاری از اهداف بیان شده در اسناد بالادستی کانون‌ها از سنخ کیفی بوده که سنجش میزان تحقق آنها به وسیله شاخص‌های کمی میسر نیست و نیازمند شاخص‌سازی‌های کیفی و ارزیابی از این نوع است. لذا ممکن است که ستاد در زمینه توسعه کمی کانون‌ها و تعدد آنها از سال ۱۳۹۷ به بعد، عملکردی بهتر از وضعیت پیشین خود داشته باشد، اما در عین حال براساس سایر نتایج پژوهش (برای مثال در زمینه مردمی‌سازی، درآمدزایی، همگرایی و غیره) کارنامه مطلوبی ندارد. بنابراین مشخص‌سازی این ناهماهنگی‌ها و همچنین میزان موفقیت ستاد و کانون‌ها در فرایند رشد کیفی خود، نیازمند شاخص‌سازی کیفی و ارزیابی از این گونه است.

کانون‌ها مربوط به مشکلات اقتصادی مجموعه کانون‌هاست. سیاستگذاران ابزارهایی را در اساسنامه و دیگر اسناد مهم کانون‌ها در نظر گرفته‌اند که ضعف‌هایی مانند مشکلات اقتصادی مذکور را جبران می‌کرد. از همان ابتدای شروع به کار کانون‌ها، در تدوین اسناد و اساسنامه ستاد، دائماً بر ضرورت مردمی‌بودن این کانون‌ها و سپس کارآفرینی و درآمدزایی آنها تکیه شده است. حال باید به این سؤال پاسخ داد که آیا نهادهای مجری این سیاست‌های کلان مانند شورای سیاستگذاری و نظارت کانون‌ها، سیاست‌ها و برنامه‌هایی را جهت پیشبرد کانون‌ها به سمت این مهم اخذ کرده‌اند یا خیر؟ براساس تحقیقات صورت گرفته، عملکرد نهادهای سیاستگذار در حوزه‌های مذکور، مطلوب نبوده و اهداف و محورهای مانند مردمی‌سازی، استفاده از ظرفیت‌های مردمی، کارآفرینی و

۵. پیشنهادهای سیاستی - برنامه‌ای

در این قسمت به ارائه پیشنهادهایی در لایه‌های سیاستی و برنامه‌ای مجموعه کانون‌ها و ستاد پرداخته خواهد شد:

گردآوری بانک جامع آمار و اطلاعات کانون‌ها و ستاد: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، به عنوان نهاد ناظر بر این مجموعه (طبق ماده (۱) اساسنامه ستاد)، در بازه‌ای دوساله به ارزیابی عملکرد ستاد در تهیه بانک جامع آمار و اطلاعات کانون‌ها به عنوان یکی از موارد مصرح در بند وظایف و اختیارات ستاد مزبور (بند «۳» ماده (۳) اساسنامه ستاد) پرداخته و استمرار پرداخت هرگونه کمک‌هزینه از این وزارتخانه را منوط بر تهیه این بانک اطلاعاتی کند.

شأنیت بخشیدن به «ارزیابی» در فرایند مدیریت و سیاستگذاری کانون‌ها: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی می‌تواند با توجه به اینکه سالیانه از محل کمک‌های خود، هزینه مجموعه ستاد را تأمین می‌کند و از طرف دیگر نهاد ناظر بر عملکرد ستاد مذکور است، در دوره‌های ۲ ساله به ارزیابی عملکرد مجموعه حاضر پرداخته و میزان تحقق اهداف این مجموعه را بررسی کند. توصیه می‌شود که ارزیابی مزبور در پنج سطح سیاستگذاران کلان (سطح شورای سیاستگذاری و ستاد)، سیاستگذاران میانی (ستادهای استانی)، مجریان میدانی، مخاطبین کانون‌ها و خبرگان حوزه سیاستگذاری فرهنگی و تربیت، توسط پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات (که پژوهشگاه زیر نظر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی است) انجام گیرد.

کیفی‌سازی شاخص‌های ارزیابی عملکرد و تخصیص کمک‌های وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، منوط به تحقق اهداف کیفی مطرح شده در اسناد بالادستی: شایسته است که پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات به عنوان بازوی پژوهشی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، به طراحی شاخص‌های کیفی لازم برای ارزیابی اهداف کیفی مجموعه ستاد و کانون‌ها پرداخته و وزارتخانه مزبور، تخصیص کمک‌های خود به این مجموعه را منوط به میزان تحقق اهداف کیفی گزارش شده در این سنخ ارزیابی‌ها کند.

تدوین سند تعیین وظایف موضوعی، بین نهادهای فعال در صحن مسجد: پیشنهاد می‌شود که با محوریت شورای سیاستگذاری و نظارت کانون‌ها که وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی ریاست آن را به عهده دارد، سند تعیین وظایف موضوعی نهادهای فعال در صحن مسجد، به جهت ایجاد هماهنگی، رفع تشتت و موازی‌کاری‌های ساختاری و عملکردی این نهادها در مسجد تنظیم شده و به صورت مشخص و مصداقی موضوعات هر نهاد و حیطه عملکردی آن مشخص شود. درواقع می‌توان هر نهاد فعال در صحن مسجد را به صورت مشخص و شفاف مسئول فعالیت در موضوعاتی معین دانست که در یک هماهنگی نظام‌مند و معنادار با یکدیگر، در صدد تحقق هدفی کلان و واحد باشند.

تخصیصی‌سازی کانون‌ها: یکی از راهکارهای رفع چالش‌های

هویتی و کارکردی کانون‌ها که عمدتاً به دلیل ابهام در اهداف و حیطه عملکردی ایشان است و اتفاقاً در اسناد مهمی مانند سند تحول راهبردی ستاد بدان اشاره شده است، راهکار «تخصصی سازی کانون‌ها» است. بنابراین توصیه می‌شود که ستاد به عنوان نهاد مجری کانون‌ها، با توجه به استعدادهای بومی هر منطقه و کانون و با استفاده از داده‌های به دست آمده از رویداد فهدا، به طراحی قالب‌های تخصصی برای کانون‌ها بپردازد.

عضویت ریاست ستاد در مراجع تصمیم‌گیری ملی و محلی:
پیشنهاد می‌شود که وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی به عنوان ریاست شورای سیاست‌گذاری و نظارت، در راستای رفع چالش‌های هویتی و کارکردی مجموعه ستاد و کانون‌ها و تقویت جایگاه و رسمیت این مجموعه در مراجع قانونی، طرح عضویت ریاست ستاد در شورای اجتماعی کشور، کارگروه فرهنگی اجتماعی دولت، شورای اداری استان‌ها و شورای فرهنگ عمومی استان‌ها را در جلسه هیئت وزیران جهت تصویب، مطرح و پیگیری کند.

۶. پیوست‌ها

جدول ۹. میزان عملکرد مجموعه کانون‌ها در زمینه کانون‌های تازه تأسیس در طول قانون برنامه پنجم توسعه

سال	تعداد پایه	تعداد تازه تأسیس	مجموع	عملکرد
۱۳۹۶	۲۴۵۰۳	۱۷۶۷	۲۶۱۵۸	۹۹٪
۱۳۹۷	۲۶۱۵۸	۶۹۹	۲۶۸۵۷	۱۰۱٫۵۷٪
۱۳۹۸	۲۶۸۵۷	۵۷۷	۲۷۴۳۴	۱۰۰٪

مآخذ: گزارش سازمان برنامه و بودجه از عملکرد قانون برنامه پنجم توسعه، ۱۳۹۴، ج ۲: ۹۶؛ گزارش سازمان برنامه و بودجه از عملکرد قانون برنامه پنجم توسعه، ۱۳۹۲، ج ۲: ۸۱؛ گزارش سازمان برنامه و بودجه از عملکرد قانون برنامه پنجم توسعه، ۱۳۹۲، ج ۲: ۶۹

جدول ۱۰. نسبت تعداد کانون‌های دارای حداقل تجهیزات به کانون‌های تکمیل‌کننده فرم درخواست تجهیزات

ردیف	استان	کانون‌های تکمیل‌کننده فرم تجهیزات	کانون‌های دارای تجهیزات	نسبت تعداد کانون‌های دارای حداقل تجهیزات به کانون‌های تکمیل‌کننده فرم درخواست تجهیزات
۱	تهران	۴۶۰	۴۰۰	۸۷٪
۲	خراسان رضوی	۱۰۷۲	۷۹۵	۷۴٪
۳	گیلان	۵۸۸	۳۳۹	۵۸٪
۴	قم	۳۷۶	۲۹۲	۷۸٪
۵	اصفهان	۱۲۲۵	۱۰۳۱	۸۴٪
۶	چهارمحال و بختیاری	۴۴۶	۲۱۳	۴۸٪
۷	یزد	۵۱۱	۲۵۹	۵۱٪
۸	خوزستان	۶۴۱	۳۳۹	۵۳٪
۹	هرمزگان	۴۰۹	۱۱۲	۲۷٪
۱۰	آذربایجان غربی	۵۱۵	۲۸۵	۵۵٪
۱۱	اردبیل	۵۵۱	۳۳۰	۶۰٪

ردیف	استان	کانون‌های تکمیل‌کننده فرم تجهیزات	کانون‌های دارای تجهیزات	نسبت تعداد کانون‌های دارای حداقل تجهیزات به کانون‌های تکمیل‌کننده فرم درخواست تجهیزات
۱۲	کهگیلویه و بویر احمد	۳۰۵	۲۳۲	۷۶٪
۱۳	مازندران	۷۰۳	۴۰۰	۵۷٪
۱۴	خراسان جنوبی	۵۶۱	۲۵۲	۴۵٪
۱۵	کرمانشاه	۴۲۲	۴۰۲	۹۵٪
۱۶	کرمان	۳۲۳	۲۲۰	۶۸٪
۱۷	فارس	۸۸۶	۶۸۸	۷۸٪
۱۸	مرکزی	۲۶۲	۱۴۴	۵۵٪
۱۹	آذربایجان شرقی	۳۵۶	۱۷۶	۴۹٪
۲۰	سیستان و بلوچستان	۶۴۲	۲۵۲	۳۹٪
۲۱	لرستان	۲۸۰	۱۸۸	۶۷٪
۲۲	گلستان	۴۸۶	۲۷۲	۵۶٪
۲۳	بوشهر	۱۲۵	۶۸	۵۴٪
۲۴	قزوین	۱۷۷	۱۴۲	۸۰٪
۲۵	همدان	۲۰۶	۱۶۷	۸۱٪
۲۶	کردستان	۲۳۷	۱۴۹	۶۳٪
۲۷	کرمان (جنوب)	۱۵۹	۱۰۸	۶۸٪
۲۸	خراسان شمالی	۲۰۱	۷۸	۳۹٪
۲۹	البرز	۲۰۶	۱۶۱	۷۸٪
۳۰	فارس (جنوب)	۱۱۶	۶۱	۵۳٪
۳۱	سمنان	۵۶	۵۱	۹۱٪
۳۲	زنجان	۲۳۰	۱۸۸	۸۲٪
۳۳	خوزستان (منطقه آزاد اروند)	۳۶	۲۶	۷۲٪
۳۴	ایلام	۸۴	۳۳	۳۹٪
۳۵	هرمزگان (منطقه آزاد قشم)	۱۴	۹	۶۴٪
	جمع کل	۱۳۸۶۷	۸۸۶۲	۶۴٪

مأخذ: آمارهای دریافت‌شده از ستاد، طی نامه مرکز پژوهش‌ها به ستاد، به شماره ۳۷۹۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۳.

جدول ۱۱. نسبت سنجی تعداد کانون‌های غیر مراکز استان‌ها در نسبت با تعداد کانون‌های مراکز استان‌ها

ردیف	استان	جمعیت استان	جمعیت مرکز استان	تعداد کانون‌ها در کل استان	جمعیت شهرهای غیر مرکز استان	تعداد کانون‌های غیر مرکز استان	تعداد کانون‌ها در مرکز استان	نسبت تعداد کانون‌های غیر مرکز استان به کل کانون‌های استان (حدوداً)
۱	آذربایجان شرقی	۴,۰۴۰,۴۰۰	۱,۶۴۳,۹۶۰	۱۴۱۳	۲,۳۹۶,۴۴۰	۱۱۵۱	۲۶۲	۸۱۵
۲	آذربایجان غربی	۳,۲۶۵,۲۱۹	۷۳۶,۲۲۴	۱۳۵۰	۲,۵۲۸,۹۹۵	۲۴۰	۳۵۶	۷۳,۶
۳	اردبیل	۱,۲۷۹,۴۲۰	۵۰۶,۰۶۵	۵۹۶	۷۷۲,۷۶۴	۴۳۶	۱۶۰	۷۳,۲
۴	اصفهان	۵,۱۲۰,۸۵۰	۲,۰۱۳۰,۹۷۰	۱۹۵۹	۲,۹۸۹,۸۸۰	۱,۴۲۶	۵۳۳	۷۲,۸
۵	البرز	۲,۷۱۲,۴۰۰	۱,۵۹۲,۴۹۲	۳۹۸	۱,۱۱۹,۹۰۸	۱۷۱	۲۲۷	۴۳,۰
۶	ایلام	۵۸۰,۱۵۸	۱۹۴,۰۳۰	۳۰۸	۳۸۶,۱۲۸	۲۱۹	۸۹	۷۱,۱
۷	بوشهر	۱,۱۶۳,۴۰۰	۲۲۳,۵۰۴	۴۲۰	۹۳۹,۸۹۶	۳۵۸	۶۲	۸۵,۲
۸	تهران	۱۳,۲۶۷,۶۳۷	۹,۰۳۹,۰۰۰	۱۳۳۶	۴,۲۲۸,۶۳۷	۸۱۳	۵۲۳	۶۰,۹
۹	چهارمحال بختیاری	۱۶,۴۲۱	۱۹۰,۴۴۱	۴۵۲	۱۷۴,۰۲۰	۳۴۶	۱۰۶	۷۶,۵۴
۱۰	خراسان جنوبی	۷۶۸,۸۹۸	۲۰۳,۶۳۶	۶۸۰	۵۶۵,۲۶۲	۵۳۰	۱۵۰	۷۷,۹
۱۱	خراسان رضوی	۶,۴۳۴,۵۰۱	۳,۳۷۲,۶۶۰	۱۸۴۹	۳,۰۶۱,۸۴۱	۱۴۴۰	۴۰۹	۷۷,۹
۱۲	خراسان شمالی	۸۶۳,۰۹۲	۲۲۸,۹۳۱	۳۸۵	۶۳۴,۱۶۱	۲۴۱	۱۴۴	۶۲,۵
۱۳	خوزستان	۴,۷۱۰,۵۰۹	۱,۲۰۰,۰۰۰	۱۱۳۷	۳,۵۱۰,۵۰۹	۹۷۵	۱۶۲	۸۵,۸
۱۴	زنجان	۱,۲۶۴,۳۲۴	۴۳۰,۸۷۱	۳۸۳	۸۸۳,۴۵۳	۲۱۶	۱۶۷	۵۶,۴
۱۵	سمنان	۷۰۲,۳۶۰	۱۸۵,۱۲۹	۲۶۷	۵۱۷,۲۳۱	۲۱۷	۵۰	۸۱,۲
۱۶	سیستان و بلوچستان	۲,۷۷۵,۰۱۴	۵۸۷,۷۳۰	۱۴۰۱	۲,۱۸۷,۲۸۴	۱۲۶۵	۱۳۶	۹۰,۳
۱۷	فارس	۵,۰۵۴,۷۰۰	۱,۸۶۹,۰۰۱	۱۴۳۵	۳,۱۸۵,۶۹۹	۱۱۷۷	۲۵۸	۸۲,۰
۱۸	قزوین	۱,۸۷۳,۷۶۱	۵۶۶,۷۷۳	۳۷۹	۱,۳۰۶,۹۸۸	۲۲۴	۱۵۵	۵۹,۱
۱۹	قم	۱,۲۹۲,۲۸۳	۱,۰۱۲,۰۱۵	۴۲۹	۱۸۰,۱۲۵	.	۴۲۹	۱۰۰
۲۰	کردستان	۱,۶۰۳,۰۱۱	۴۱۲,۷۶۷	۵۸۸	۱,۱۹۰,۲۴۴	۴۳۴	۱۵۴	۷۳,۸
۲۱	کرمان	۳,۱۶۴,۷۱۸	۵۳۷,۷۱۸	۱۱۶۹	۲,۶۲۷,۰۰۰	۱۰۲۲	۱۴۷	۸۷,۴
۲۲	کرمانشاه	۱,۹۵۲,۴۳۴	۹۴۶,۰۶۵	۵۷۹	۱,۰۰۵,۷۸۳	۳۸۱	۱۹۸	۶۵,۸
۲۳	کهگیلویه و بویراحمد	۷۱۳,۰۵۲	۱۳۹,۰۹۲	۶۴۶	۵۳۷,۳۶۰	۶۱۰	۳۶	۹۴,۴
۲۴	گلستان	۱,۸۶۸,۸۱۹	۳۵۰,۰۶۷	۸۱۹	۱,۵۱۸,۱۴۳	۶۷۱	۱۴۸	۸۱,۹۲
۲۵	گیلان	۲,۵۳۰,۶۹۶	۶۷۹,۹۹۵	۹۵۴	۱,۸۵۰,۷۰۱	۷۵۰	۲۰۴	۷۸,۶۵
۲۶	لرستان	۱,۷۶۰,۶۴۹	۳۷۳,۴۱۶	۴۳۳	۱,۴۸۷,۲۳۳	۳۲۶	۱۰۷	۷۵,۳
۲۷	مازندران	۳,۲۸۳,۵۸۲	۵۰۹,۸۲۰	۱۱۹۹	۲,۷۷۳,۷۶۲	۱۰۲۹	۱۷۰	۸۵,۸
۲۸	مرکزی	۱,۴۲۹,۴۷۵	۵۲۰,۰۹۴	۵۹۳	۹۰۸,۵۳۱	۴۱۳	۱۸۰	۶۹,۶
۲۹	هرمزگان	۱,۷۷۶,۴۱۵	۵۲۶,۰۶۴	۱۰۷۹	۱,۲۴۹,۷۶۷	۸۱۸	۲۶۱	۷۵,۸
۳۰	همدان	۱,۷۵۸,۲۶۸	۵۵۴,۴۰۶	۵۹۴	۱,۲۰۳,۸۶۲	۴۳۴	۱۶۰	۷۳,۱
۳۱	یزد	۱,۱۳۸,۵۳۳	۵۲۹,۰۶۷	۸۵۰	۶۰۸,۸۶۰	۴۶۱	۳۸۹	۵۴,۲

مأخذ: وب‌گاه بچه‌های مسجد، مشاهده‌شده در تاریخ ۱۴۰۱/۰۶/۱۲.

جدول ۱۲. نسبت تعداد کانون‌های هر استان که آئمه جماعات در آنها فعالیت دارند به کل کانون‌های هر استان تا سال ۱۴۰۱

ردیف	استان	تعداد کل کانون‌ها	تعداد کانون‌های دارای امام‌جماعت	درصد
۱	تهران	۱۳۳۵	۳۵۲	۲۶٫۳۶٪
۲	خراسان رضوی	۱۸۳۴	۷۵۴	۴۱٫۱۱٪
۳	گیلان	۹۵۳	۲۶۲	۲۷٫۴۹٪
۴	قم	۴۲۹	۲۶۱	۶۰٫۸٪
۵	اصفهان	۱۹۰۷	۹۴۰	۴۹٫۲۹٪
۶	چهارمحال و بختیاری	۴۵۲	۱۶۵	۳۶٫۵٪
۷	یزد	۸۴۸	۲۳۱	۲۷٫۲۴٪
۸	خوزستان	۱۰۷۳	۵۱۲	۴۷٫۷۶٪
۹	هرمزگان	۱۰۵۲	۲۷۷	۲۶٫۳۳٪
۱۰	آذربایجان غربی	۱۲۶۷	۴۲۱	۳۳٫۲٪
۱۱	اردبیل	۵۸۴	۲۷۹	۴۷٫۷۷٪
۱۲	کهگیلویه و بویراحمد	۶۴۴	۳۳۲	۵۱٫۹۹٪
۱۳	مازندران	۱۱۹۹	۴۶۴	۳۸٫۶۹٪
۱۴	خراسان جنوبی	۶۸۰	۳۱۹	۴۶٫۹٪
۱۵	کرمانشاه	۵۷۹	۲۶۳	۴۵٫۴٪
۱۶	کرمان	۶۶۳	۳۲۷	۴۹٫۳۲٪
۱۷	فارس	۱۲۴۹	۴۳۲	۳۴٫۵٪
۱۸	مرکزی	۵۹۳	۲۴۵	۴۱٫۳۱٪
۱۹	آذربایجان شرقی	۱۴۱۳	۴۰۰	۲۸٫۳٪
۲۰	سیستان و بلوچستان	۱۴۰۱	۵۴۱	۳۸٫۶۱٪
۲۱	لرستان	۴۲۲	۲۳۷	۵۶٫۱۶٪
۲۲	گلستان	۸۲۱	۱۳۵	۱۶٫۴۴٪
۲۳	بوشهر	۴۲۰	۱۱۴	۲۷٫۱۴٪
۲۴	قزوین	۳۷۶	۱۳۶	۳۶٫۱۷٪
۲۵	همدان	۵۷۹	۱۷۶	۳۰٫۳۹٪
۲۶	کردستان	۵۸۹	۱۷۳	۲۹٫۳٪
۲۷	کرمان (جنوب)	۵۰۵	۱۵۹	۳۱٫۴٪
۲۸	خراسان شمالی	۳۸۵	۱۶۰	۴۱٫۵٪
۲۹	البرز	۳۹۱	۱۵۰	۳۸٫۳۶٪
۳۰	فارس (جنوب)	۱۷۷	۹۹	۵۵٫۹٪
۳۱	سمنان	۲۶۷	۱۳۴	۵۰٫۱٪
۳۲	زنجان	۳۸۲	۱۴۶	۳۸٫۲۱٪
۳۳	خوزستان (منطقه آزاد اروند)	۶۴	۳۴	۵۳٫۱۲٪
۳۴	ایلام	۳۰۵	۲۴	۷٫۸٪
۳۵	هرمزگان (منطقه آزاد قشم)	۱۹	۱۷	۸۹٫۴۷٪
جمع کل		۲۵۸۶۵	۹۶۷۱	۳۷٫۳۹٪

مأخذ: همان.

جدول ۱۳. آمار مربوط به کانون‌های فعال در حوزه کار آفرینی و درآمدزایی رادر دو سال متوالی ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰

ردیف	استان	تعداد کل کانون‌ها	سال ۱۳۹۹	سال ۱۴۰۰	درصد سال ۱۴۰۰
۱	تهران	۱۳۳۵	۳۵	۲۸	۲,۰۹ %
۲	خراسان رضوی	۱۸۳۴	۱۱۰	۱۱۹	۶,۴۸ %
۳	گیلان	۹۵۳	۱۱۰	۹۱	۹,۵۴ %
۴	قم	۴۲۹	۵۸	۱۲۲	۲۸,۴۳ %
۵	اصفهان	۱۹۰۷	۸۶	۸۴	۴,۴ %
۶	چهار محال و بختیاری	۴۵۲	۲۸	۵۴	۱۱,۹ %
۷	یزد	۸۴۸	۳۵	۳۰	۳,۵ %
۸	خوزستان	۱۰۷۳	۳۷	۴۴	۴,۱ %
۹	هرمزگان	۱۰۵۲	۱۹	۲۱	۱,۹ %
۱۰	آذربایجان غربی	۱۲۶۷	۳۷	۲۴	۱,۸ %
۱۱	اردبیل	۵۸۴	۵۱	۱۱۰	۱۸,۸۳ %
۱۲	کهگیلویه و بویراحمد	۶۴۴	۲۰	۱۰	۱,۵ %
۱۳	مازندران	۱۱۹۹	۳۱	۱۶	۱,۳ %
۱۴	خراسان جنوبی	۶۸۰	۱۸	۲۷	۳,۹ %
۱۵	کرمانشاه	۵۷۹	۱۴	۶۹	۱۱,۹ %
۱۶	کرمان	۶۶۳	۴۸	۳۵	۵,۲۷ %
۱۷	فارس	۱۲۴۹	۱۶	۱۴	۱,۱۲ %
۱۸	مرکزی	۵۹۳	۱۹	۱۴	۲,۳ %
۱۹	آذربایجان شرقی	۱۴۱۳	۲۰	۱۳	۰,۹۲ %
۲۰	سیستان و بلوچستان	۱۴۰۱	۳۰	۱۹	۱,۳۵ %
۲۱	لرستان	۴۲۲	۱۴	۲۵	۵,۹ %
۲۲	گلستان	۸۲۱	۱۲	۱۹	۲,۳ %
۲۳	بوشهر	۴۲۰	۲۰	۱۵	۳,۵ %
۲۴	قزوین	۳۷۶	۹	۱۷	۴,۵ %
۲۵	همدان	۵۷۹	۲۵	۱۹	۳,۲ %
۲۶	کردستان	۵۸۹	۱۵	۲۰	۳,۳ %
۲۷	کرمان (جنوب)	۵۰۵	۱۳	۱۵	۲,۹ %
۲۸	خراسان شمالی	۳۸۵	۱۰	۱۰	۲,۵ %
۲۹	البرز	۳۹۱	۱۲	۸	۲,۰۴ %
۳۰	فارس (جنوب)	۱۷۷	۱۲	۱۰	۵,۶ %
۳۱	سمنان	۲۶۷	۱۰	۶	۲,۲ %
۳۲	زنجان	۳۸۲	۸	۲	۰,۵ %
۳۳	خوزستان (منطقه آزاد اروند)	۶۴	۷	۱۳	۲۰,۳ %
۳۴	ایلام	۳۰۵	۶	۷	۲,۲ %
۳۵	هرمزگان (منطقه آزاد قشم)	۱۹	۳	۱	۵,۲ %

مأخذ: آمارهای دریافت‌شده از ستاد، طی نامه مرکز پژوهش‌ها به ستاد، به شماره ۳۷۹۵ مورخ ۱۴۰۱/۰۴/۲۳.

- [۱]. صدقتی، کیوان. گزارش کارشناسی «چالش‌های نظام آماری مساجد و راهکارهای برون‌رفت از آن؛ پیشنهادی برای برنامه‌ششم توسعه». مرکز پژوهش‌های مجلس، مسلسل: ۱۳۹۳۴، تهران، ۱۳۹۳.
- [۲]. سامانه مرکز رصد فرهنگی کشور، تعداد مساجد در ایران، ۱۴۰۱: [a12917/ir.B2n](https://a12917.ir.B2n).
- [۳]. سازمان برنامه‌بودجه. قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۳-۱۳۸۹، تهران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور. ۱۳۸۹.
- [۴]. سامانه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، راهنمای دریافت مجوز تأسیس کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد، ۱۴۰۱: B2n.ir/p70691.
- [۵]. معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری، گزارش اقتصادی سال ۱۳۸۵ و نظارت بر عملکرد دو سال اول برنامه چهارم توسعه، ج ۲، تهران، معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری، مرکز مدارک علمی، موزه و انتشارات، ۱۳۸۷.
- [۶]. سازمان برنامه‌بودجه، گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۶، ج ۳، تهران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، مرکز اسناد، مدارک و انتشارات، ۱۳۹۷.
- [۷]. سازمان برنامه‌بودجه، گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۸، ج ۳، تهران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، مرکز اسناد، مدارک و انتشارات، ۱۳۹۹.
- [۸]. خبرگزاری شبستان، اظهارات معاون هماهنگی ستاد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد در رابطه با فعالیت ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد در روستاها، ۱۴۰۰: <https://b2n.ir/u23087>.
- [۹]. جوادنیا، ارمغان. رویداد ملی فرهنگ و هنر مساجد ایران (فهما)، تهران، مرکز روابط عمومی و اطلاع‌رسانی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۹۹.
- [۱۰]. دبیرخانه ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، جزوه داخلی «فهما ۱۴۰۰، به توان مردم». تهران، ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، ۱۴۰۰.
- [۱۱]. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر آیتا... عظمی مکارم‌شیرازی، پاسخ به نامه‌ای در مورد کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، ۱۳۹۷: B2n.ir/a33542.
- [۱۲]. خبرگزاری فارس، ۲۴ نهاد فعال در اداره مسجد / مسئولیت با چه کسی است؟ ۱۳۹۹: B2n.ir/g89212.
- [۱۳]. معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری، گزارش عملکرد قانون برنامه پنجم توسعه در سال ۱۳۹۲، ج ۲، تهران، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، ۱۳۹۴.
- [۱۴]. وب‌گاه بچه‌های مسجد، ارکان کانون‌های فرهنگی هنری مساجد. مشاهده‌شده: ۱۴۰۱/۰۵/۰۹: <https://b2n.ir/h05474>.
- [۱۵]. دبیرخانه شورای سیاستگذاری ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، اساسنامه ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، سند تحول و آیین‌نامه شرح وظایف و اختیارات شورای استان‌ها، چ ۱، تهران، ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، ۱۳۹۸.
- [۱۶]. دبیرخانه ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور. جزوه داخلی «نگاهی گذرا به فرایند داوری رویداد ملی فهما ۱۴۰۰، به توان مردم»، تهران، ستاد هماهنگی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد کشور، ۱۴۰۰.
- [۱۷]. مشکینی، بهمن. تشکلهای اجتماعی (چیستی، چرایی و چگونگی). تهران، سنا.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir